Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988 чылдың декабрь 10 суббота

№ 285 (13885)

1925 чылдан үндезилеттинген.

Өртээ 3 көп.

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Совет-франция экипажтың каттышкан ужудуушкунунуң программазын ёзугаар ажык космоска шенелде кылырынга белеткелди үргүлчүлеп турар.

Эртен хонуктар иштинде космонавтылар космосче үнеринге херек дериг-херекселдерни хынап көргеннер. Олар орбита комплекизиниң даштынга ажылга херек эртем аппаратураларын болгаш инструментилерин белеткеп алганнар.

Александр Волков болгаш Жан-лу Кретьен чүрек-дамыр системазының ажылдап турар үеде байдалын тодарадыр сорулга-биле медицина шинчилелин эрткен.

Эртем шинчилелдериниң планын ёзугаар «Пирцея» аппаратуразының дузазы-биле космос херелдениишкиннериниң эдлечеглиг хемчээшкиннерин, биологтуг шенелделерин чоруткан.

Башкартының чоруур «Мир» комплексте ужудуушкун чогумчалыг эртип турар.

Космонавтыларның кадыы-ның байдалы эки.

М. С. Горбачевтуң Нью-Йоркка ужуражыышкыннары

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 8. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. С. Горбачев декабрь 7-де КНО-нуң чингине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле беседалашкан. КНО-нуң үре-түңнелдиг ажылдаарынга делегей байдалының таарымчалыг апарганын база совет-америк харылзааларының эккижээнииң ол херекке эки салдарны чедирип турарын беседаның киржикчилери демдеглээн. Делегейде политиктиг байдалды экижидеринге, КНО-нуң ажылын амыдыралчы болгаш ажыктыг болдуруп быжыглаарынга совет удуртулганың киирип турар салыышкынын Перес де Куэльяр демдеглээн.

Кол Ассамблеяның ноябрь резолюциязының мандадынга даянып алгаш, Афганистанда байдалды экижидип чогумчудар чорудулгаларга боду идепкейлиг киржир деп турарын Перес де Куэльяр дыңнаткан. КНО-нуң чингине секретарының ындыг күзелин М. С. Горбачев деткээн.

Совет Эвилелиниң кезээде КНО-нуң талазынга турарын, ооң эгелээни бүгү чүүлдерни деткиирин ол Перес де Куэльярга бүзүреткен.

Ооң соонда КНО-нуң Кол Ассамблеязының 43-кү сессиязының даргазы, Аргентинаның даштыкы херектер министри Данте Капуто-биле ужуражыышкын болган. Делегей политиказында эгелээн бөттүг бо чорудулгаларны быжыглап тургузарынга чаа политиктиг бодалышкынның болгаш совет даштыкы политиканың ужур-дузазын база ук боттуг чорудулгаларның Кол Ассамблеяның амгы сессиязының ажылынга кескү салдар чедирип турарын ол демдеглээн.

Ол кыска беседага чепсегленииишкинниң дужурерниң болгаш делегей чөрүлдээлерниң чогумчалыг шиитпирлээр айтырыглар талазы-биле кады ажылдажылганың чамдык түңнелдеринге үнелел бердинген. Сөөлгү үеде КНО-да чаа аргаларның тургустунуп келгени-биле холбаштыр боттуг бурунгаарлаашкыннарны быжыглаарын, делегей херектеринге интернационалдыг кады хөделиишкинни күштелдирерин М. С. Горбачев саналдаан.

Хүнүң ийиги чартыында Нью-Йорк чоогунда Гавернорс-Айленд дээр бичии ортулукка М. С. Горбачев АКШ-тың президентизи Р. Рейган болгаш чурттуң чаа президентизинге соңгуткан оралакчы президент Дж. Буш-биле ужурашкан. Ол—албан ёзулуг ужуражыышкыны эвес, М. С. Горбачевтуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга келгени-биле холбаштыр ындыг ужуражыышкын болган. Совет-америк чугаалажылганың хүн айтырыында кирип турар кол айтырыгларга хамаарыштыр кандыг чугаа боор турган-даа болза, чогум улуг чугаалажыышкыннарны аңаа кылбаан.

Ындыг болзажок, хүндүлээчел, ижин кара чок, эки, чаагай хөөнүг беседа ылы-бүрү уткалыг болгаш ажыктыг болган. 1985 чылда Женевага болган ужуражыышкын соонда совет-америк харылзааларда тургустунуп келген эки болгаш боттуг бүгү чүүлдер ийи чурттуң болгаш делегейниң нийтилежилгезиниң эрге-ажыктарынга дүүштүр камгалаттынар, улам хөгжүттүнер ужурлуг чүүлдер ол беседага кирген.

Ийи чурттуң эрге-ажыктарын бүгү делегейниң эрге-ажыктары-биле холбай хүндүлеп көрүп турган, чедип алдынган дугуржулгаларны боттандырарының, чаа чүүлдерни дилеп тывары-ның, бүгү деңнелдерге —дээди, политиктиг ужуражыышкыннардан эгелээш, тус-тус кижилер аразынга харылзааларны тургузарынга, эки билчип алырынче чүткүлге, айыылзыныычыгзынер чоруктардан уштунуп хосталырынга, ийи чурттуң ыгалдарын хүлээп көөрүнге чедир бүгү чүүлдерни барымдаалаарының идеязын уламчылаары ол беседаның кол чүүлү боор турган.

М. С. Горбачевтуң Москвада ээп келгени

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 8. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. С. Горбачевтуң Нью-Йоркта чорууп турарының программазы Армян ССР-де чер шимчээшкини болганы-биле холбаштыр ара соксаан. Кубаже болгаш Великобританияже баарын соңгаарлаткан. Бөгүн М. С. Горбачев Нью-Йорктан Москваже ужудуп үнүпкен. Ооң-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев чорупкан.

М. С. Горбачев ужудуп үнүптерииниң мурнунда аэропортка медеглел кылган.

* * *

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. С. Горбачев даштыкыга аян-чоруун ара соксаткаш, декабрь 9-та Нью-Йорктан Москваже ээп келген. М. С. Горбачев-биле кады ону даштыкыга үдеп чораан кижилер— СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. М. Каменцев чедип келген.

М. С. Горбачевту аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, В. М. Чебриков болгаш албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

Нью-Йоркка парлалга конференциязы

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 8. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе эрткен средада парлалга конференциязы эрттирген, аңаа ол мындыг медеглел кылган:

Закавказье республикаларынга кончуг улуг аар-берге уржуктарлыг күштүг чер шимчээшкини болганын эш М. С. Горбачевтуң дааскаңы-биле дыңнадырын күзеп тур мен. Баштайгы сан-түңнү-биле алырга, Армян ССР-де муң-муң кижи өлген. Билдингир - чылдаганнар-биле ылаптыг сан-түңнү ап, адап шыдавазым хараадаачыг. Кончуг улуг үрелиишкиннер болгулаан. Ол халап чүгле арман улуска эвес, харын бистиң чуртувустуң бүгү улустарынга улуг айыыл-дыр.

Айыылга таварышканнарга дуза көргүзери-биле онза хемчеглерни ап чорудуп турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковка баштаткан чазактың тускай комиссиязын тургускан.

Эргежок чугула хемчеглерни ап чорудуп турар-даа болза, улустуң халапка таварышканы бо шактарда болгаш хүннерде Михаил Сергеевич Горбачев бодунуң черинге ооң турары болгаш ол кончуг харысалгалыг ажылды шуут баштаары эргежок чугула деп санап турар. Ооң-биле холбаштыр бис бодувустуң аян-чоруувусту соксадыр болгаш Төрээн чуртувусче ээп чанар ужурлуг апарган-дыр бис.

СЭКП ТК-ның Чингине секретарының киржилгези-биле Нью-Йоркка чорудар дээн бүгү ажылдарны ССРЭ-ниң экспорт бараанарының делгелгезинден өскезин кылбас. Делгелге ажыдыышкынын өске деңнелге чорудар. Кубаже болгаш Великобританияже аян-чоруктарга хамаарыштыр чүл дээрге, оларны чогуур таарымчалыг үеде, сөөлүнде чорудар.

Түңнелинде совет делегацияның өмүнээзинден болгаш М. С. Горбачевтуң дааскаңы-биле бо бүдүн чартык хонук иштинде бистиң делегацивыска хамаарыштыр кайгамчык хүндүлээчел, чылыг болгаш найыралдыг чорукту көргүскен Нью-Йорктуң бүгү чурттакчыларынга ханы өөрүп четтириишкинниң сөстерин чугаалаарын меңээ чөпшээреп көрүңер. Мен хоорайның эрге-чагыргаларынга, АКШ-тың администрациязынга өөрүп четтириишкинни база илередип тур мен.

КОМИССИЯ АЖЫЛДАП КИРИПКЕН

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков баштаан комиссиязы Армян ССР-де чеде бергенин моон мурнунда дыңнаткан турган. Комиссияның сорулгазы — Арменияның чамдык соңгу районнарынга декабрь 7-де болган дыка улуг үрегдээшкиннерге болгаш кижи когаралдарынга чедирген күштүг чер шимчээшкининиң уржуктарын чайладыр талазы-биле ажылдарны нийти-эвилел чергелиг таарыштыр дүүштүрери.

Декабрь 8-тиң эртенинде комиссия кежигүннери Арменияның Компартиязының ТК-зынга республиканың удуртулгазы-биле ужурашкан. Чөвүлел хуралга ол ышкаш чамдык эвилел министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары киришкен. Халапка таварышкан девискээрлерге дуза чедирериниң элээн каш улуг хемчээлдиг болгаш далаштыг хемчеглерин ап чорударын чөвүлел хуралга шиитпирлээн. Комиссияның ажыл-чорудулгазының кол-кол угланыышкыннарын төлевилээн.

Боже немелде шериг кезектерин, ооң иштинде инженер кезектерни хаара тударын, амгы үениң эң күчүлүг техниказын, автокраннарны, хөй чүък кедүрер вертолёттарны эккээрин, бажың-балгат чок арткан кижилерни түр чурттаар оран-сава-биле хандырарын, оларга чурттуң дыштанылга бажыңнарынга болгаш кадыкшылга черлеринге хөй орууннарны тускайлап бээрин, чылыг идик-хеп-биле хандырарын, шериг кезектериниң дузазы-биле оларга изиг чемни үзүктел чок хандырарын организастаарын шиитпирлээн. Ам безин ында чурттуң аңгы-аңгы хоорайларындан чүс-чүс эмчилер болгаш өске-даа медицина ажылдакчылары чеде берген. Республикаже тудуг материалдарын болгаш чыып эптээр шит бажыңнарны чедирип бээрин дүргедедириниң дугайында даалгаларны берген.

Арменияның таварышкан качыгдалы —ол дээрге совет улустарның бүгү өг-бүлезиниң качыгдалы. Бо берге хүннерде чурттуң бүгү булуңнарындан хөй турар чагаалар, телеграммалар, кажыыдал илередиишкиннери база ол дугайын херечилеп турар. Бо халапты чүгле нийти күжениишкиннер-биле, бот-боттарынга дузалажылга-биле, дыңнангыр, көрүңгүр чорук-биле ажып, ыдажып эртип болур. Арменияның когараан районнарынга дуза чедирер дугайында өске республикалардан кээп турар хөй санныг саналдарны барымдаалап көргеш, декабрь 9-та Ереванга эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң Даргаларының тудуг айтырыгларын харылап турар оралакчыларының чөвүлел хуралын эрттирерин шиитпирлээн.

Чөвүлел хурал эрткен дораан комиссия кежигүннери чер шимчээшкининиң эң-не улуг когаралдарга таварыштырган районнарынче чорупкан. Олар Ленинакан, Спитак, Кировакан хоорайларга чедип, байдал-биле, когаралдарның хемчээли-биле тодаргай таныжып. Ол хоорайларның чурттакчылары-биле хөй санныг ужуражыышкыннар болган. Кижилер боттарының таварышканы нийти качыгдалының дугайында чугаалап, шалыпкын дуза дээш, Арменияның хамаатыларынга М. С. Горбачевтуң илереткен буянныг кижизиг чоруу база кажыдалды сеткилиниң харызындан үлешкен, деткимче сөстери дээш четтиргенин илередип турган. Ооң-биле кады хоорайларда болгаш суурларда камгалал ажылдары, буураңдыларны аштаары байдалдың негеп турары хире ындыг калбак хемчээлге четпээнинге хамаарыштыр улуг дүвүрелин болгаш сагыш човаашкынын илередип турган. Ажылчы чоннарның айтырыгларынга Н. И. Рыжков харылап тура, халапка таварышкан девискээрлерде үрелиишкиннериң хемчээли дыка улуг, ынчангаш амгы үеде кол сорулга—чер болганынга техниканы, ылангыя автокраннарны, металл кезер аппараттарны, вертолёттарны кииріштирип, транспорт аймааның чедишкен турарын чедип алыры деп демдеглээн. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң комиссиязы бо сорулга эң-не кыска хуусаада күүсеттинген турзун, кижилерниң таварышкан качыгдалын чиигедир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр деп, ол чугаалаан.

Ажылчы чон-биле беседаларга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. Н. Слюньков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Т. Язов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Ю. П. Баталин, Л. А. Воронин, Б. Е. Щербина олар киришкен. Республиканың районнарын кезип чорупп турар үеде комиссия кежигүннерин Арменияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары С. Г. Арутюнян үдеп чораан.

Чер-черде тодаргай байдалды барымдаалап көргеш, камгалал болгаш катап тургузулга ажылдарының бүгү комплекизин дүргедедир сорулга-биле комиссия чамдык немелде хемчеглерни төлевилээн.

Ол-ла хүн Арменияның компартиязының ТК-зынга чөвүлел хурал болган, аңаа Армян ССР-ниң бойдус халавынга таварышкан районнарында байдал болгаш чурттакчы чонга дарый дуза көргүзер талазы-биле үрелген үлетпүр бүдүрүлгелерин, социал-амыдырал объектилерин, чуртталга бажыңнарын катап тургузар хемчеглер дугайында информацияны чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралга Н. И. Рыжков чүве чугаалаан.

(СЭТА).

АКЫ-ДУҢМА АРМЕНИЯГА ДУЗАЛАМЧЫ

Арменияга улуг чер шимчээшкини болган соонда, республиканың соңгу талазында хоорай, суурларның үрегделге таварышканының, өлүм-чидим болганының дугайында медээ дыңналып кээрге, бистиң чуртувустуң бүгү эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының улустары ол аар-берге бойдус халавының уржуктарын арман чон-биле деңге үлежип, оларга бүгү талалыг дузаламчыны көргүзүп эгелээн.

* * *

Чер шимчээшкининге эң берге үрегдеттирген ырак-узак районнарга Закавказьениң шериг округунуң дайынчылары кончуг дүрген чедип келген. Инженер-сапер кезектериниң дайынчылары чедип келген дораан-на, бузундуларга бастырган кижилерни казып уштуп, электри шугумнарын база суг дамчыдар черлерни септеп эгелээн. Кудумчуларны машина-техника эрте бээр кылдыр аштаныышаан, балыгланган кижилерни хоорай, суурлар чоогунда тургускан шериг госпитальдарынче кончуг дүрген чоруткан.

Декабрь 8-тиң эртенинде шериглер чонну аъш-чем-биле болгаш идик-хеп-биле хандырар пункттарны организастапкан. Чурттакчы чонну баштай шериглерниң хүнезин чеми-биле чемгерген. Оон улаштыр шериг кухнялары ажылдай берген. Шериг майгыннарынга орун-дөжектерни салгаш, айыылга таварышкан кижилерни чыттырган.

Бүдүн арткан бажыңнарда кижилер чуңдурар черлерин, хан кудар болгаш балыг шарыыр пункттарны ажыткан. Шериг хирургтар дүн-хүн чок ажылдап турар.

* * *

Совет кескү травматолог, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Отар Гудушаури Арменияга чер шимчээшкини болган деп медээ кээри билек, 40 кижи составтыг травматологтарны, хирургтарны, реаниматорларны болгаш медицина сестраларын Арменияже чоруткан. Ооң соонда уруглар эмчилериниң бир бөлүүн база чоруткан.

Отар Гудушаури Тбилисиниң улуг-улуг эмнелге черлериниң кезип эмнээр пункттар кылдыр эде организастааш, бүгү ажылды боду удуртуп турар.

Тбилиси хоорайда чурттап турар муң-муң кижилер— грузиннер, армяннар, азербайджаннар, орустар, украиннер болгаш өске-даа националдың кижилери кезип эмнээр пункттарга боттарының ханын халаска берип турар.

* * *

Эстонияның Сааремаа ортулуунуң район эмнелгезиниң ажылдакчылары Арменияда улуг чер шимчээшкини болган деп медээни дыңнааш, кандыг-даа айтыышкын чокка, бир муң рубльди дузаламчы кылдыр чоруткан.

Эстонияның бүгү бүдүрүлгелеринде, албан, организация черлеринде митингилер бо хүннерде эртип турар. Митинг киржикчилери арман чонга дузаламчыны чыып турар. Чижээлээрге, «АРС» комбинаттың ажылчыннары кижи бүрүзү дузаламчы фондузунга 10 рубльди салыр деп шиитпирлээн.

* * *

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели дузаламчы фондузунче бир миллион рубльди шилчиткен.

* * *

Арменияның бойдус халавынга таварышкан чонунга дузаламчыны чурттуң бүгү чону көргүзүп турар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-да

«ССРЭ-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 28 чүүлүнге үндезилеп СЭКП Төп Комитеди Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан ССРЭ-ниң улус депутаттарынга соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязын дараазында составтыг кылдыр тургускан:

Брызга Лидия Дмитриевна —Брест областа Брест районнуң «Память Ильича» колхоз-комбинаттың машина-биле инек саар оператору, Белорус ССР.

Гейба Янис Алоизович — Латвияның компартиязының Даугавпилс райкомунуң бирги секретары.

Затворницкий Владимир Андреевич — «Мосстрой»-1 трестиң комплекстиг бригаданың бригадири, Москва хоорай.

Иванова Татьяна Георгиевна—РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы.

Коптюг Валентин Афанасьевич — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи — ССРЭ-ниң ЭА-ның Сибирь салбырының даргазы.

Лаптев Павел Павлович — СЭКП ТК-ның Нийти килдис эргелекчизиниң бирги оралакчызы.

Лобов Юрий Иванович — Д. Ф. Устинов аттыг «Ижмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынында партком секретары.

Максудов Пулатжан Саатдиевич—Узбекистанның белен эштелбес болгаш изигге шыдамык металл комбинадының директору, Чирчик хоорай.

Метонидзе Гурами Арчилович — Тбилисиниң электровоз кылыр В. И. Ленин аттыг заводунуң электромонтажчылар бригадири.

Рахмадиев Ержегали — композитор, Казах ССР-ниң Композиторлар эвилелиниң бирги секретары, ССРЭ-ниң улустуң артизи.

Фатеев Анатолий Михайлович — СЭКП Ленинград обкомунуң ийиги секретары.

Шемшученко Юрий Сергеевич — Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының күрүне болгаш эрге-хоойлу институдунуң директору, УССР-ниң ЭА-ның корреспондент кежигүнү, юридиктиг эртемнерниң доктору, профессор.

Шитов Александр Иванович — ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазының бирги оралакчызы.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан ССРЭ-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссиязында

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан ССРЭ-ниң улус депутаттарынга соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының болган хуралынга комиссияның даргазынга В. А. Коптюгту, дарганың оралакчызынга —Т. Г. Ивановаңы, комиссияның секретарынга — П. П. Лаптевти соңгаан.

Соңгулда комиссиязы дараазында адресте турар: Москва, Владимиров проезд, бажың 2, подъезд 16.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан ССРЭ-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссиязындан

«ССРЭ-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» ССРЭ Хоойлузунга дүүштүр СЭКП-ден ССРЭ-ниң улус депутадынга 100 кижини соңгуурун СЭКП-ден улус депутаттарынга соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязы дыңнадып тур. Улус депутадынга кандидат кылдыр СЭКП-ниң кайы-даа кежигүнүн депшидип болур. СЭКП-ден улус депутадынга кандидат кижи хары угда девискээр азы национал-девискээр соңгулда округундан азы өске хөй-нийти организациязындан депшиттирип болбас.

Соңгулдаларны эрттирериниң демократтыг принциптерин хандырар сорулга-биле депутаттарга кандидаттар дугайында саналдарын киирерин соңгулда комиссиязы партия организацияларындан, СЭКП кежигүннеринден болгаш кежигүнге кандидаттардан дилеп тур. Чер-черлерде ажылдап турар коммунистерге хамаарыштыр саналдарны партия эге организациялары кээр ужурлуг, ооң соонда ол организацияларның тэлээлекчилериниң киржилгези-биле партия хоорkомнарынга, райкомнарынга кээр. Ол саналдарга үндезилээш, партия обкомнары, крайкомнары, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары боттарының тургускан чурумун ёзугаар ССРЭ-ниң улус депутадынга кандидат кылдыр депшиттирген кандидатураларны СЭКП ТК-же киирер дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

Политиктиг, күрүне болгаш хөй-нийтиниң билдингир ажылдакчыларының, өске республиканың, крайның болгаш областың девискээринде ажылдап база чурттап турар ажылчын аңгының, колхозчу тараачының, эртемниң болгаш культураның сураглыг төлээлекчилериниң кандидатураларының талазы-биле саналдарны СЭКП ТК-же дорт чорудар.

Саналдарны көрүп көрүп турар үеде партия организацияларынга болгаш коммунистер ортузунга калбак деткимчени алган кандидатураларны хамыкты мурнай барымдаалаар. ССРЭ-ниң улус депутаттарынга кандидаттар кылдыр эде тургустунуушкунунуң ёзулуг киржикчилери, бистиң чуртувустуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга ажылдаарынга эргежок чугула мөзү-шынарлыг коммунистер депшиттирген болурунга партия сонуургалдыг дээрзин бо таварылгада барымдаалаары чугула.

Саналдарны киирериниң хуусаазы — 1989 чылдың январь 1-ге чедир.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан ССРЭ-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссиязы.

Арменияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Армян ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга

Армян ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Улуг үрегделди болгаш өлүм-чидимни болдурган чер шимчээшкининиң дугайында медээни Тыва АССР-ниң коммунистери, бүгү ажылчы чону сеткил-чүрээниң ханы саргыышкыны-биле кажыдап дыңнаан.

Акы-дуңма армян улуска таварышкан ол аар-берге айыыл-халап хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарынга, ооң иштинде тыва улуска база таварышкан халап болур. Бо берге хүннерде силерниң-биле кады бис, эргим эштер.

Чер шимчээшкининге өлген кижилерниң өг-бүлелеринге болгаш аңаа таваржып качыгдаан бүгү кижилерге оларның кажыыдалын сеткилдиивис ханызындан үлежип турарывысты дамчыдарын дилеп тур бис.

СЭКП Тыва обкому

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели

ХАЛАПКА ТАВАРЫШКАННАРГА ДУЗАЛААРЫ-БИЛЕ

Арменияның соңгу талакы районнарынга болган айыылхалаптың дугайында медээни бистиң республиканың ажылчы чону дүвүрел-биле хүлээп ап, бүгү совет кижилер дег, аңаа боттуг дузаны чедирер талазы-биле боттарының саналдарын кирип эгелээн.

Бо хүннерде республиканың чурттакчылга-социал банкызы, ооң районнарда салбырлары-биле харылзажып, албан черлери, организациялар болгаш бүдүрүлгелер, тус-тус хамаатылар акшаны шилчидип эгелээн.

Чамдык күш-ажылчы коллективтер бир хүн ажылдаан акшазын шилчидер деп шиитпирни хүлээп ап турар. Аңаа чижек кылдыр СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң аппараттарының ажылдакчыларын, «Шын» солун редакциязының коллективин хамаарыштырып болур. Өске-даа черлерде ындыг айтырыглыг хуралдар болуп турар.

Дуза көргүзерин күзээн албан черлери, организациялар болгаш тус-тус хамаатылар ССРЭ-ниң чурттаалга-социал банкызында 700412 дугаарлыг тускай санче акшазын шилчидип болур.

(Бистиң корр.).

АКША-ХӨРЕҢГИ ШИЛЧИДЕРИ-БИЛЕ ТУСКАЙ САННЫ АЖЫТКАН

Армян ССР-ниң чамдык районнарынга болган чер шимчээшкининге качыгдааннарга дузаламчы чедирерге болгаш ооң уржуктарын чайладыры-биле чурттакчы чонуң, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның эки тура акша-хөреңги дадывырларын киирер саналары-биле ССРЭ-ниң Чурттаалга-социал банкызы

№ 700412

тускай агар санны ажыткан. Акша-хөреңгилерни ССРЭ-ниң банкыларының бүгү албан черлери хүлээп алыр.

Совет болгаш даштыкы хамаатыларның база организацияларның даштыкы валюта-биле дузаламчы чедирилгезиниң ССРЭ-ниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар банкызында

№ 700412

агар санче киирип болур.

Улусчу контроль

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

БАЙДАЛ ДҮВҮРЕНЧИГ, АМДЫГААШТАН ХЕМЧЕГ АЛЫР

1988-1989 чылдарның кыштыкы үезинде эът болгаш малдан алыр өске-даа продукцияны бүдүрерин көвүдедиринге болгаш мал кыштаглаашкынын организастаар талазы-биле Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Сүт-Хөл, Улуг-Хем районнарының совхозтарынга кылган хыналдаларның түңнелдериниң дугайында айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көрген.

Адаттынган районнарның совхозтары болгаш агроүлетпүр каттыжыышкыннары бо талазы-биле чогуур хемчеглерни албаан болгаш таарымчалыг байдалдарны тургуспайн келгени хыналдадан илерээн.

Фермаларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны, продукция бүдүрерин көвүдедир талазы-биле РАҮК чөвүлелдериниң хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин контроль чок арткан. РАҮК-терниң болгаш совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери ап чорудар хемчеглерниң күүселдезинче кичээнгейин кошкаткан, мал кыштаглаашкынында берге байдал тургустунган. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», «Күш-ажылдың хостуу», «ҮТКА 25 чылы», «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтарның сүт-бараан фермалары, Карл Маркс аттыг совхозтуң төп сүт-бараан фермазы, «Кызыл тараачын» совхозтуң Шивилиг СБФ-зының бызаа кажаазы кышкы байдалга ажылдаарынга белеткелди дооспаан болган. Ол-ла фермаларның бежинде инек едээ арыглаар, дөртүнде инек суггарар, үжүнде инек саар механизмнер ажылдавайн турган, ол ажылдарны хол-биле кылып турар. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Сарыг-Булуң СБФ-зы кыштаглаашкынга шуут белеткеттинмээн. Ол-ла фермада инек суггарар, саалда механизмнери ажылдавас, одалга системазын доңурган. Инек кажаазы белен эвес болганындан, инектер ажык черге туруп турган. Фермада тарып боозадылга пунктузу, инек төрүдер салбыр, бызаа кажаазы чок.

Хой кыштаглаашкынының оруп турары оон дээредевес. Хыналда кылган районнарның ажыл-агыйларында хой кажааларының, чуртталга бажыңнарының чылыглаашкыны доозулбаан болган. Оларны септеп кылырынга дилиг материалдары, тууйбу, сонга шилдери болгаш кадаглар чедишпес. Чаш хураганнарны хүлээп алырынга кажаалар белеткеттинмээн. Оларга өрээлдер кылырынга херегләэр щиттерни хамаанчок октагылап каан, хөй кезии үрелген болгаш чамдыктарын оорлап аппарганы илерээн.

Хойжуларның кыштаглаашкынында электри удазыннары чаартынып солуттунмаан болгаш хөй санныг электролампочкалар четпес. Кыштагларда чупар-бажыңнарның септелгезин кылбаан, печкалар чок. Ажыл-агыйларда мал чеминиң курлавыры ниити планның 60-80 хуузу болуп, ол айтырыг чидиг-биле тургустунуп турар. Мал чемин чөп ажыглаар, ону камнаар талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынмайн турар. Бөдүүн чемнерни үүрмектеп, оларга минералдыг болгаш белоктар холаап, малга бээр ажыл багай тургустунган. Мал чеми белеткеп бээр механизмнерни четпес ажыглап, оларның хөй кезии ажылдавайн турар.

Ол районнарда совхозтарның бо чылын белеткээн сигенин лабораторияга анализтеп көөрге, хоолулуг шынары куду болган. Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарының белеткээн силозунуң 30-50 хуузу класс чок болганы тодараттынган.

Мыйыстыг бода мал фермаларында болгаш хойжу коданнарда хөй кезиинде бөдүүн, концентраттыг мал чемнериниң курлавырлары тургустунмаан. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының совхозтарында белеткээн мал чемин төтчеглээр чоруктар бар. Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының тараа шөлдеринде саван ажаалдазын багай чорудуп турар.

Мыйыстыг бода малды тургузу азыраар ажылче шилчилгениң организаставааны болгаш оларның чемгерилгези четпес. Оон түңнелинде хыпаан фермаларда сүт саалдазы кыштаглаашкын эгезинде хүн бүрү кудулап турары илерээн.

Районнарның ажыл-агыйларында бо чылын төрүттүнген кошкак анай, хураганнарның немелде чемгерилгезин организаставаан.

РАҮК-терниң болгаш совхозтарның удуртукчуларының болгаш специалистериниң харыысалга болгаш организас чогундан хойну сүт-биле хандырар айтырыг чидиг-биле тургустунган турган. Совхозтарда бар 87 сүт сөөртүр автомашиналарның ам бо хүннерде 71-и, 173 куруктардан 119-у ажылдап турар. «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» болгаш «Искра» совхозтарда сүгну 3-4 хонгаш, үзүктелиишкинниг чедирип турарындан «Алдан-Маадыр» совхозта хойнуң дүгү массалы-биле дүжүп турар. Сүг сөөртүр машиналарның 2-3 ээлчег-биле ажылдаарын кайда-даа организаставаан. Малга сүт кудуп бээр оңгачалар чедишпес.

Аарыг малдарны үе-шаанда илередип, эмневейн турар. Совхозтарда эмнелге-санитарлыг пункттулар хагдынган. Аараан малдар малчыннын коданында турар. Оларга эмчи дузазын чедирбейн турар болгаш оларның чемгерилгезинче сагыш салбайн турары илерээн.

«Өөк» совхозтуң бир кодан 412 баш хоюнга халдавырлыг аарыгларга удур профилактиг ажылдарны чорутпаанындан кодур аарыы нептерээн. Районнарның ажыл-агыйларында малдың бруцеллёз болгаш туберкулёз аарыглары дүвүрээлүг байдалда болуп турар.

Малчыннарга садыг, эмчи, культура хандырылгазының, ачы-дуза чедирилгезиниң графиги сагыттынмайн турар.

Эрткен чылдың кыштаглаашкынындан кандыг-даа түңнелдерни үндүрбээнинден малдың өлүп хораар чоруу көвүдээн. Ол-ла районнарның ажыл-агыйларында эрткен 10 айларда 37388 баш мал өлүп хораан. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 1088 баш мал хөй өлген. Төрүүр 100 башка онаагтыр 51-59 бызаа, 49-66 анай, хураган камгалап алдынган. Ол-ла үениң иштинде 877 баш малды чидирген болгаш оорлаткан, ажыл-агыйларның иштики хереглелинге 21237 баш малды өлүрүп херглээн. (ай санында ортумаа-биле 2123 башты өлүрүп турган).

Эът болгаш сүт бүдүрериниң чыл планы үстүрүнүң кырында келген. Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның совхозтары мыйыстыг бода малдың баш санын ноябрь 1-де байдал-биле күүсетпээн. Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарда хой, өшкүнүң баш санының планнары база күүсеттинмээн.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркомунуң талазындан адаттынган районнарның мал ажылын сайзырадырынга контрольду кошкаткан.

Айыттынган четпестерни эдериниң талазы-биле Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң хуралындан доктаалды хүлээп алган.

Бо бүгү четпестерни болдурганы дээш, ол районнарның РАҮК даргалары С. К. Долгар, Н. В. Шушепачев, Н. Т. Букша оларны комитеттиң хуралынга доңгуткан. Ол ышкаш ол районнарның чамдык совхозтарының директорларынга ол хуралдан хемчегни онааган.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң хуралынга СЭКП обкомунуң секретары Ш. Д. Ооржак киржип, чүве чугаалаан.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ТУРАН

Өөк кодээ Совединде, «Саян» совхозта улусчу контроль бөлүктери ол девискээрде депутаттарның киржилгези-биле кодээ Советтиң хамаарылгазында чурттакчыларның хууда дузалал ажыл-агыйының байдалының дугайында ийи удаа хыналдаларны организастап, чон-биле сүмележип, оларның санал-оналын өөренип көрген.

Картофель болгаш ногаа аймаан тарып, өстүрер ажылында сайзырап, чамдык өг-бүлелер кат-чимис аймаан өстүрүп турар. Чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйында мал бажы шоолуг өспейн турары хыналдадан илерээн. Бо чылдың эгезинде кодээ Советте 501 өг-бүлениң иштинден 50 өреге шуут мал чок болуп турган. Бар малдың баш санын алгаш көөрге, чүс өрегеге онаагтыр 175 бода, 181 шээр мал, 212 хаван онаажып, оон иштинде саар инектиң баш саны 67 баш болган.

Ол кодээ Советтиң девискээриниң агаар-бойдузунуң байдалы мал тударынга болгаш ногаа, кат-чимис өстүреринге кончуг таарымчалыг. Хуузунда малды өстүрүп тударынга шаптыктап турар чүүлдерни чон боттары чугаалап турар. Оларның эң-не колу — совхоз аныяк малдарны чонга сатпайн турар. Ол ышкаш мал тудар кажаа чедишпези, чүге дээрге тудуг материалдары тывылбас. Мал чеминиң белеткелин база четпес организастап, малдың кададының айтырыгларын тодаргай шиитпирлевейн турар.

Улусчу контролёрлар биле депутаттар хыналдаларның түңнелин кодээ Советтиң күүскомунга, совхозтуң парткомунга илеткеп, чоннуң саналдарын аңаа түңнеп чугаалашкан.

Дузалал ажыл-агыйын улам сайзырадырының сорулгаларын кодээ Советтиң күүскомунга болгаш сессиязынга чугаалашкаш, кылыр ужурлуг ажылдар тодараттынган. Совхозтуң дирекциязы база чамдык хемчеглерни ап турар апарган.

Өөк суурнуң чурттакчыларының огородтарын суггарары-биле 4 улуг доскаарларны тургускан. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының огородтарынче сугну сөөртүрүн организастаан. Тос айларда чурттакчы чонга 23 тонна картофельди, 102 тонна комбикормуну, 200 тонна сигенни, 630 тонна саванны болгаш 2152 рубльге тудуг материалдарын совхоз саткан. Ындыг ажылдар ам-даа чорууттунуп турар.

Чоннуң дузалал ажыл-агыйындан совхоз 400 ажыг баш малды, азы барык 50 тонна эътти садып алган. Чонга 172 хаван оглун, 2 бызааны саткан.

Совхоз дирекциязы мал төлүн, чемин, тараа артынчыларын садарын көвүдедирин планнаан. Мал кададын организастаар, одар-белчиир девискээрин, сиген кезер черлерин доктаадырының, тудуг материалдарын садып алыры-биле чээлилер тывсырының айтырыгларын кодээ Советтиң күүскому шиитпирлээр дээш хемчеглерни ап турар.

Улусчу контроль бөлүктери, районнуң улусчу контроль комитеди шиитпирлер күүселдезин хайгааралга алган.

САРЫГ-СЕП

2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн аңгы бажың-биле хандырар дугайында партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседири-биле Каа-Хем районда чуртталга тудуу чорудуп турар организацияларның ажылын улусчу контроль комитеди хынаан. Тудуг ажылдарының темпизин дүргедетпишаан, чуртталга шөлүн көвүдедир, ажыглалга киирер хемчеглерни РАҮК-түң тудуг килдизи, септелге-тудуг эргелели, орук-тудуг-септелге эргелели чугулалап көрбейн турары, ажыглалга киирер кылдыр планнаан чуртталга тудугларын безин саададып турар болган.

Совхозтарны алгаш көөрге, мынчага чедир чуртталга тудуунга шиңгээдип алыр ужурлуг акша-хөреңгиниң чүгле 66,9 хуузу шиңгээттинген азы ажыглалга кире берген турар ужурлуг 45 аал чурттаар бажыңнарның 33-ү дужааттынган. «Бурунгаар» совхоз ийи аал чурттаар ийи бажың дужаар турган, чүгле бирээзин дужааган. Совхозтуң тудугжулары ээзин саныг, олар материалдар-биле четче хандыртынмаан, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар бары хыналдадан илерээн. «Улуг Октябрь» совхоз үш аал чурттаар бажыңны дужаар турган, чүгле ийи аал чурттаар бажыңны озалдап дужааган. «Бүрен» совхоз ийи аал чурттаар чаңгыс бажың тудуун эгелээш, доозуп чадаан, көрдүнген акша-хөреңгиниң чартыын безин шиңгээтпээн. Ажыглалга киирер ужурлуг чуртталга шөлүнүң чартыын безин «Кызыл тук», «Совет Тыва», «Енисей» совхозтар база доозуп чадаан. РАҮК-түң тудуг килдизи совхозтар тудугжуларынга дуза көргүспейн, материал хандырылгазының айтырыгларын шиитпирлешпейн турар.

«Тыва хамааты тудуг» трестиң Сарыг-Септе септелге-тудуг эргелели септелге планының күүсетпейн турарындан аңгыда, чаа чуртталга шөлү ажыглалга киирер планын чүгле 78 хууга чедирип турар. Хожудаашкынның чылдагааннары, база-ла совхозтарда ышкаш, дилиг материалдарның чедишпези, керээлиг харылзааларның кошкаа, ажылды организастаарының болгаш күш-ажыл сагылга-чурумунуң куду деңнели боор турар. Орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннарының аразында 9 кижи бажың алыр ээлчегде үр турар хиреде-ле, эргелелдиң удуртукчулары чурттагла тудуунче чогуур кичээнгей салбайн, 191 муң рубль өртектиг контора тудуун эгелеп алганнар. Тос ай иштинде ол тудуунуң чүгле 5-ле хире хуузун шиңгээткен. Районда эгелеттинген тудугларның хөй кезиинде материалдарның камналга чок чарыгдалының, багай кадагалалының фактылары хөй-биле илерээн.

Хыналдаларның түңнелдери-биле районнуң улусчу контроль комитеди септелге-тудуг эргелелиниң начальниги Ю. М. Хомяковту шыңгыы доңгуткан, «Бурунгаар» совхозтуң директору В. Б. Ярмольник биле прорабы К. Л. Саттың четпес ажылын шыңгыы айыткан. Тускай тудуг организацияларының даргаларындан, РАҮК-түң тудуг килдизиниң начальниги Н. А. Демчуктан чогуур хемчеглерни ап чорударын шыңгыы негээн.

КАА-ХЕМ СУУР

Бо чылдың 10 айларының түңнели-биле алгаш көөрге, Кызыл РАҮК-түң совхозтары мал продукциязын бүдүрерин мурнукуузундан эвээжедип, ниитизи-биле 296 тонна эътти, 122 тонна сүттү чедир албааннар. Мындыг байдал мал ажылының технологиязында хөй четпестерниң, специалистерниң тодаргай эвес ажылының түңнелинде тургустунган. Чүгле бода малдың безин өлүп хорааары 1987 чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, 28,6 хуу көвүдээн. Инектерниң кызыраары көвүдээн. Төрүүр чүс инекке онаагтыр 60 бызаа алдынган, сүт бүдүрүлгези кескүзү-биле кызырылган. Байдал ындыг турбуже, районда мал ажылының специалистери хемчег албайн турары хыналдалардан билдинген. Бар мал чемин хумагалыг ажыглап, ону болбазырадып, белоктуг, минералдыг немелделер-биле хоолузун бедидериниң хемчеглери алдынмайн турар.

«Х Улуг хурал», «Кара-Хаак» совхозтарда мал чеминиң балансызы, рационнар тургустунмаан, кормоцехтер ажылдавайн турар болган. Сиген, саванны малга бээр бетинде хээндектээрин чүгле «Тиилелге» биле «Көк-Тей» совхозтар организастаан. Өскелеринде ындыг ажыл чок болган. «Х Улуг хурал» совхозтуң Кара-Тал, Кара-Булуң деп черлерге белеткээни сарааттар кажаалаттынмаан, мал-маган чип, таптап каан. 3360 рубль өртектиг 80 тонна эки шынарыг сиген ыыччаар кыш дүшпээнде-ле төтчеглеттинген. «Шамбалыг» совхозтуң ажааттынмайн, малга дой болуп калганы саванның өртээ 900 рубль болган. «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтар кыштагларны, фермаларны өй-шаанда белеткевээн, септелге ажылдарын кыштаглаашкын эгезинде чорудуп эгелээн. Малдың суггарылгазы үзүктелир чоруктар хөй болган. Ветеринарлыг ажылда четпестер хевээр. Коданнарда аарыг, деңгели кошкак малдар өй-шаанда илереттинмейн, тускай эмнээшкинге, азыралга аңгылаттынмайн турар. Арып-дорул, аарып баксыраан малды аңгылап бөлүп эмнээр санитар пунктулары ажылдавастаан.

Эрткен үениң четпестерин эттээни, мал кыштаглаашкынын организас чок эгелээни дээш «Шамбалыг», «Кара-Хаак», совхозтарның директорлары О. Б. Ондарны, М. В. Петровту, «Х Улуг хурал» совхозтуң кол мал эмчизи А. Д. Арапчаны, районнуң мал эмнелгезиниң кол эмчизи М. П. Килинни болгаш «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарның кол зоотехниктери Ч. С. Хертекти, А. Д. Ооржакты комитет шыңгыы доңгуткан. Мал чеминиң төтчеглээшкинин болдуруп, курунеге каража чедиргени дээш «Х Улуг хурал» совхозтуң кол агроному З. М. Сыгыроолду, кол зоотехниги М. Б-К. Дагаажыкты, директорнуң оралакчызы С. Ш. Куулары, «Шамбалыг» совхозтуң кол агроному Д-С. Д. Ооржакты шыңгыы доңгуткан, оларның бир-бир айларда алыр шалыңнарын казырып шиитпирлээн.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң Кызыл хоорайда бүдүрүлгезинде продукция болгаш бараанар багай шыгжаттынып, үрелип турар дугайында дыңнадыышкын хоорайның улусчу контроль комитединге келген. Хыналдадан ындыг байдал бадыткаттынган. Ол баазаның девискээринде 40 тонна ажыг тудуг сыскыынга херегләэр хендир дырандызы тө октаттынган, дыка хөй шуугай-хирээндиден кылган плиталар, курагг штукатурка, янзы-бүрү мебель ажык дээр адаанда чыдып турар болган. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде 1 тонна 300 килограмм хендир дырандызы өрттенген. Ол таварылганы ажыглап, ол бүдүрүлгениң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар А. В. Казанцев баштаан алды ажылдакчы 13 тонна дыранды өрттенген дугайында меге акт тургузуп, 572 рубльдиң орнунга 5720 рубльди өрттен болган ногаарал кылдыр үндүр бижиигени оралдашканнар. 12 тонна дырандыны өске черге аппарып каан чытканы илерээн.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктарны эттейи, оларны чажырып, будаар хеделишкиннер кылып турганы дээш Казанцевти комитет шыңгыы доңгуткан, хыналда материалдарын прокуратураже киирген.

ХУМАГАЛАЛ ЧОГУВУСТАН

Эрзинниң харылзаа белдириниң удуртукчулары дериг-херекселдерин камнаар дээрин сагындырып, тус черниң радиозунга ийи удаа чүве чугаалаан. Районнуң харылзаа белдириниң начальниги Т. Т. Кызыл-оол, улуг электромеханиги А. В. Сотпа совхоз директорларының, район төвүнде тудуг организацияларының адрезинге шугумчулелдиң кылып турган. Харылзаа шугумунуң камналгазының дугайында дүрүмдеп ушта бижилгени оларже чорудуп берип-даа турган.

Бо чайын Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң улуг юрист-консультантызы С. Г. Удыжековтуң, СЭКП Эрзин райкомунуң ийиги секретары А. И. Саморядовтуң, райкүүском даргазының оралакчызы Х. С. Кара-оолдуң, район прокурору А. Дамба-Хуурактың болгаш тудуг, коммунал ажыл-агый черлериниң удуртукчуларының киржилгези-биле хуралды эрттирген. Сөөлгү чылдарда районнуң харылзаа белдириниң эт-херекселдери чинин, үрелип турган. Оон чылдагаазы харылзааның дериглеринге бүдүрүлгениң, тудуг организацияларының камныг эвес болуп турарында. Социалистиг өнчү-хөреңгиниң камнавайн турарындан эвээш эвес когараалды олар чедирип турар.

Тудуг ажылы кылып тургаш, харылзаа шугумнарын үреп турар таварылгалар бар. Чинээ, Нарын Культура бажыңының тудуун чорудуп тура, мыда телефон кабельдерин үреп каапкан. Чедирген когаралы 1 муң рубль ажыг. Эрзин суурда уруглар садын тударда база ындыг. Бо чарыгдалдар тудуг-септелге участогунуң даргазы А. Д. Доңгактың карманындан үнмейн турар болгаш тоомчага албайн турар.

Харылзаа шугумнарының үрелгенинден Эрзин суурнуң чөөн талазында бажыңнарның. Ленин аттыг болгаш «Нарын» совхозтарның телефоннары ажылдавастаан. Шугумнарны катап эткени дээш акшаны төлеп турза-даа, тудуг организациялары бо талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн, четпестерни катаптап турар.

Бо чылын база чылыг четкизин харылзаачыларга хынатпайн, шып каапкан болган. Улус өөредилге килдизи чаа уруглар садынга ногаа шыгжаар чер казып тургаш, суурларже баар удазыннарны үзүп каапкан. Чазып штакеттиктер кылып, ыяш олуртуп турган база ээлээ удазыннарны сандан үндүрген. Буруулуг кижилерни адаарын база кайын боор. Олар дээрге Эрзин кодээ Совединиң даргазы Б. Ондар, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң даргазы М. Балдан.

Оларны районнуң харылзаа белдириниң электромеханиги, район Совединиң депутады К. Бегенкей сагындырып турда-ла, тоовааn. Оон түңнелинде кабель үрелген болгаш бежен бажыңга телефон киирери бергедээн. Үрелген херекселдерни катап тургузарынга 1103 рубль херек. Гагарин кудумчузунда кабель база үрелген. Ниитизи-биле шугуму септелге ажылдарынга 2497 рубль үнген.

Солун, журнал сугар, аазар хаарэжактарны 4,7 муң рубльге саткан. Оларның хөй кезии үрелген. Эрзин — Бай-Даг аразында радио чагызырын кирээлеп каапкан. 4 муң рубльдиң каражазын бо үрегдекчи чорук болдурган.

Сывырза, Шолук-Аксы сүт-бараан фермаларынга радио, телефон харылзаазы база-ла чагыларны ужуруп оттулупканындан үзүлген болгаш ону катап кылырынга хөй чарыгдалдар үнер. Фермалар ажылчыннары харылзаа дээш таклаш катап айтырыг тургускан. Буруулуг кижилерни хемчег албаска, мындыг чоруктар катаптаттынып турары чугаажок.

Бай-Даг, Булуң-Бажы, Мөрен суурларда электри шугумнары айыылдыг байдалда. Ону септээринче акша-хөреңгини үндүрбейн турар. Мындыг берге байдал турда районнуң болгаш РАҮК удуртукчулары эптежип ораны элдеп. Бир эвес ажыл-агыйның удуртукчузу кижи харылзаачыларның дилээн чоннуң хереглелинге деңнеп көөр болза, чүнү-даа шиитпирлеп, дузаны көргүзүп болур.

Төп электри станциязын чаарты кылып доозуп турар. Суурлар аразының радио, телефон шугумнарының агар септелгезин чорудар. Бо ажыл ам-даа шуудаваан. Эрзин суурга ам-даа тозан хире телефон точкаларын киирер. Харылзаачыларның бо ажылынга дужамык кылбайн, харын дузалаары районнуң бүдүрүлгелеринден, тудуг организацияларындан негеттинип турар.

Чогум чамдык ажылдар кылдынып турар. Мөренде чаа харылзаа бажыңын ажыглалга киирген. Кызыл-Тей бригадазының болгаш Төре-Хөл чанында бригадаларны телефончулары көрдүнүп турар. Божалыг деп черге ретрансляторну тургузуптарга, ол чооктуң малчыннары телевизорну көрүп турар апаар.

Харылзаа ачы-дузазын экижидери — социал айтырыгларның бирээзи. Ынчангаш удуртукчуларның кичээнгейи, негелделиг борта эргежок чугула. Харылзааның дериг-херекселдерин камнап кадагалаар ажылды кичээнгейге алыры чугула болуп турар. Хумагалал чогувустан эт-херекселдер үрелип, катап ажылдар кылып турар-дыр бис.

Александр ТАВА.
Эрзин район.

Дузалал ажыл-агыйы

УЧЁТТУ ШЫҢГЫЫРАДЫР

№ 8 КПТУ-га болгаш районнуң ниити билиг школаларынга дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле районда ап чорудар хемчеглерниң күүселдезиниң дугайында хыналдаларны районнуң улусчу контроль комитеди организастап чоруткан.

Улус депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүсекчи комитединиң 1986 чылдың декабрь 24-те үндүрген № 234 шиитпиринде 1988 чылга чедир районнуң школаларынга дузалал ажыл-агыйын тудар болгаш хаваннарны 70, бора тоолайны 30 баш чедир тударын райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинге (эргелекчизи А. М. Черногодов) дааскан. 1988 чылда школаларның дузалал ажыл-агыйы 54 центнер эътти бүдүрер турган. Ол ажылды райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи чедир күүсетпейн келгени хыналдадан илерээн.

Районнуң 16 школазындан 6 интернат хаваннарны дузалал ажыл-агыйынга бүдүн чыл дургузунда доктаамал азырап, тудуп турар. Оларга Ак-Тал, Ак-Туруг, Арыг-Бажы, Булуң-Терек, Хайыракан болгаш Чааты ортумак школаларының интернаттары хамааржыр. Ийи-Тал сес чыл школазы (директору Н. Д. Кыргыс) бо чылын хаван кажаазын тудуп алгаш, ийи хаван оглу садып алган. Чаа-Хөл ортумак школазы (директору Б. Д. Ховалыг) 1986-1987 өөредилге чылында 9 хаванны өстүргеш, 7 баштың саткаш, оон кирген акшазы-биле пианино болгаш школага херек эт-херекселдерни садып алган. Хаваннар тударының таарымчалыг байдалдары ол школада бар хирезинде эки эгелээшкинниң оон ыңай уламчылаваан.

Арыг-Үзүү ортумак школазы (директору К. С. Ооржак) совхозтан хаван оолдарын ам садып алыр деп турар.

Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң талазындан школаларда азырап турар хаваннарның үнген, киргениниң талазы-биле учёдун четпес тургусканындан оларны сатканындан кирген акшаның чарыгдалында кандыг-даа контроль чогу хыналдадан илереттинген. Улус өөредилге килдизиниң бухгалтериязының учёт дептеринде Арыг-Бажы школазында (директору Ч. С. Сүге-Маадыр) 29 хаван оглу (1988 чылдың июнь 1-де) бар деп айыткан. Херек кырында хыналда үезинде ол школада 2 улуг, 2 хаван оглу бар болган. Чыл дургузунда 15 хаван оглун садып сайгарган деп дептерде бижээн. Өске чижек. Чааты школазында (директору К. Б. Кыргыс) 8 хаван оглу бар деп дептерде бижээн. Хыналда үезинде санаарга, 18 баш улуг, биче хаван бары илерээн.

Школаларның дузалал ажыл-агыйында турар азырал амытаннар дугайында учётту бухгалтерия ала-чайгаарлаашкынның агымынче киирген. Дузалал ажыл-агыйындан кирген акша улус өөредилгезиниң бухгалтериязында тускай агар санче кирер. Ол ышкаш школачыларның кодээ ажыл-агыйының ажылдарынга ажылдаан күш-ажыл төлевири база олче кирип турар. Шак оон улус өөредилге килдизиниң контролю-биле школаларның хереглелдеринге чарыгдаттынар ужурлуг. Оларның чарыгдалын школаларда профэвилел комитеттери контрольдаар хүлээлгелиг.

Хайыракан школазы (директору Ч. К. Көк-оол) 3 баш хаванны саткан, өртээ 597 рубль болган. Ак-Туруг (директору Б. С. Даргын) 5-ти саткан, өртээ 550 рубль, Булуң-Терек (директору Кара-Сал) 2 башты сайгарган, өртээ 184 рубль болган. Ол дугайында райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи чүгле дыңнаан болуп турар.

Ак-Туруг ортумак школазы кодээ ажыл-агый продукцияларын-биле боттары боттарын хандыртынар айтырыгже кичээнгейни салыры чугула. Ында хавандан өске тоолайны, дагааны өстүрерин эгелээн. Картофельди четчири-биле белеткеп алган, келир чылдың үрезинин аңгылап шыгжаан. Капуста болгаш өске-даа ногааларны белеткеп алган. Школа улуг эвес огородтуг, оон өске школада 2 гектар шөл быжыглаттынган.

Районнуң өске коллективтеринге бодаарга, Чааты школазы тускай участоктуг. Ногаалар суггарары-биле ында сүг дамчыдар хоолайларны кылган. Теплицаны тудуп алган, ында янзы-бүрү ногааларның өзүмнерин өстүрүп турар.

Шагаан-Арыгның № 1 болгаш Ак-Тал школаларындан өскелеринде картофель болгаш ногаа өстүрериниң суггаттыг участоктары быжыглаттынган.

№ 8 КПТУ (директору Н. И. Монгуш) чай эгезинде 4 хаван оглун садып алган. Моон соңгаар дузалал ажыл-агыйын тудуп, хаваннарның баш санын көвүдедир болгаш келир чылын огород ажыл-агыйын өстүрерин планнап турар.

Хыналданың түңнелин районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи А. М. Черногодов районнуң школаларында дузалал ажыл-агыйын хөгжүдерин четпес удуртуп турарын комитеттиң хуралындан айыткаш, доктаалды хүлээп алган.

Ук доктаалдың күүселдезин 1989 чылдың сентябрьда илеткээрин Черногодовка дааскан.

Виктор ИДАМ.
Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Фото-чурук буруудадып тур

СУКСААРЫВЫСТЫ...

Бо кудуктуң чанында турар мал-маганны көргеш, суксаанын хандыр суг ижип алгаш, аңаа турары ол деп бодай бербенер. Суксаан малдарга суг-даа кудуп бээр дизе, чүге кудуп бээр деп? Суг кудар оңгачаны доллур суг дожаннадып калган. Чүгле черге аксып берип болур.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлде бо кудуу ышкаш кудукту кагарынга, тударынга күрүне ортумаа-биле 20 муң рубльди чарыгдап турар. Оон ажыглалы кандыгыл? Бо кудукту алыр болза, оон соңгалары бузук, иштинде печказының чүгле ора-сомазы арткан. Бир эвес «Алдан-Маадыр» совхозтуң удуртукчулары бо инектер, эъттер ышкаш бо кудукка ургулчу каап турган болза, оон ажыглалы дыка-ла эки турар боор.

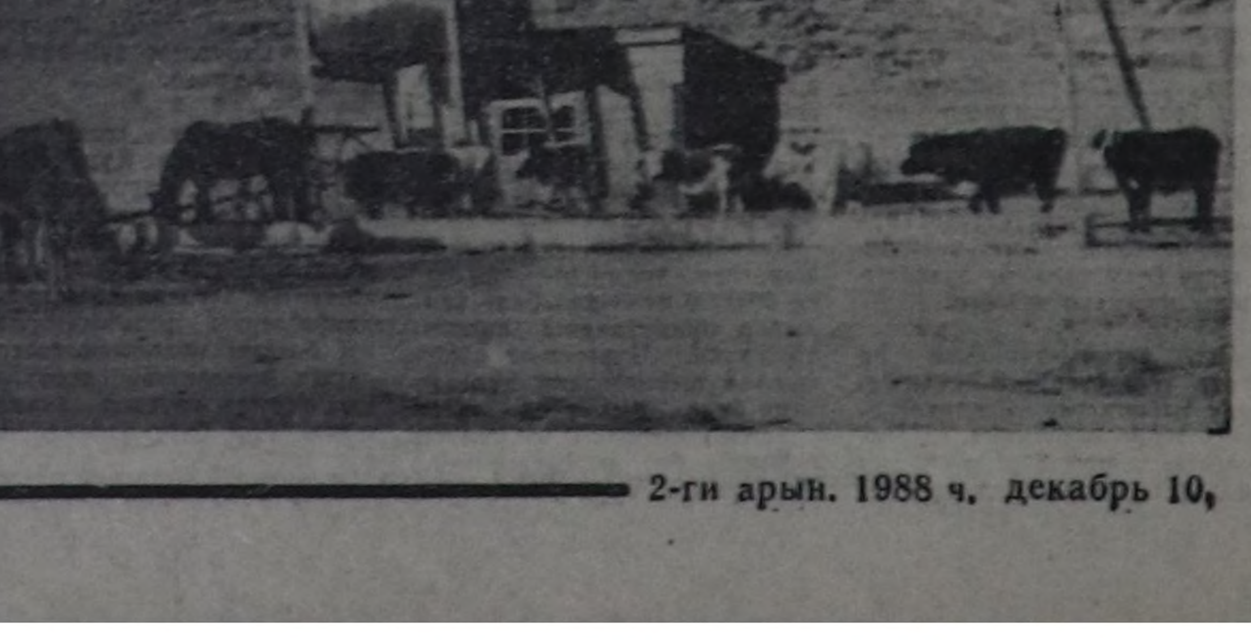

Василий ЧАМЗЫРЫНЫҢ фотозу.

Партийжи амыдырал

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ САНАЛДАРНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНЧЕДИП АЛЫР

• Парторганизацияларга эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдеринге хамаарыштыр •

СЭКП-ниң Уставының негелделеринге, партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының база СЭКП ТК-ның июнь (1988 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республикада 376 партбөлүкке, 420 цех болгаш 530 партия эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар болуп эрткен.

Партия эге организацияларынга, партбөлүктерге эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарның хөй вурруузу коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле организастыг, ажыл-ишчи, бот-шүгүмчүлекчи байдалга эрткен. Ацаа үндезин экономиктиг реформаны, аъш-чем болгаш чурттаалга тудуунуң программаларын боттандырып турарында, амыдырал хандырылгазында байдалды, демократияда, ажык-чарлыг чорукта хаjылаашкынны, партия болгаш кижизидилге ажылында эде тургустуушкунну илеткелчилер болгаш санал бергеннер ханызы-биле анализтээн. Оон-биле чергелештир бюрократизм, арагалаар, ажыл-агыйжы эвес, харысалга чок, кем-херек үүлгедир чорук-биле демиселдиң айтырыгларын калбаа-биле чугаалашкан.

Партия эге организациялары күш-ажылчы коллективтерниң политиктиг өөзэ, ында масса чоң, оларның ажыл-ижи-биле хүн бүрү тудуш харылзаалыг, оларны удуртуп, башкарып турар. Оон уламындан оларның дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң ролюн, харысалгазын, ат-алдарын бедидерин хуралдарга чугулага көрген.

Кадрлар-биле ажылды хуралдарга бүгү талалыг сайгарган. Партия эге организацияларының секретарьларының канчаар ажылдап турарының талазы-биле хөй-ниитиниң саналдарын алыры-биле анкеталарны ажыглаан, коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес актив-биле беседалажып, айтырыгларны салган. Кадрларны шилип алырда, ажылга депшидерде демократтыг принциптерни калбаа-биле ажыглаарын партия хуралдарынга демдеглээн.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга партия эге организацияларының коммунистериниң 90,3 хуузу, цех партия организацияларының 90,8 хуузу, партбөлүктерниң коммунистериниң 91,4 хуузу олурушкан. Хуралдарга олурушканнар санал бээринге эң-не идепкейлиг киришкен. Партбөлүктерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга олурушкан коммунистерниң 57 хуузу санал берген. Санал бергеннерниң үштүн бир кезии ажылчыннар болган. Хуралдарга партия кежигүнү эвес актив олуржуп, отчёт илеткелдерин чугаалажырынга киришкен.

Партия эге организацияларының секретарьларының чартык кезии хиреэзи ийи болгаш оон-даа хөй кандидатураларның иштинден шилип тургаш соңгаан. Демократчыдылга калбарып турар. Ону коммунистер деткип, демократияның принциптерин амыдыралга боттандырарынга ол чөптүг деп санаан. Партия эге организацияларының секретарьларын шилип алырда коммунистер негелделиин көргүскен. Секретарьларның 44 хуузу чаартыганы ону бадыткап турар. Партия эге организацияларының шынар составы экижип орар, оларның 54 хуузу дээди эртемниг. Парторгтарның 13 хуузу ажылчыннар, 43,7 хуузу херээженнер.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде чамдык парткомнарның секретарьларын депшидип турда, үстүкү партия органнарының саналы-биле партия эге организацияларының коммунистериниң бодалдары-биле дүүшпээн. Шак ындыг таварылгалар «Чодураа», «Искра», «Ээрбек», «Хемчик», «Мөрен», «Кызыгаар» совхозтарның парткомнар секретарьларын депшидип турда болган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказынга, № 3 АТБ-де, «Енисей», «Тиилелге», «Саян», «Революцияның чалбыыжы» совхозтарда, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында, Эрзинде В. И. Ленин аттыг совхозтуң № 1, 2 хойжу бригадаларында, Кызылдың № 3 школазында болгаш өске-даа партия эге организацияларынга болган отчёт-соңгулдалыг хуралдар элээн организастыг, ажыл-агыйжы байдалга эрткен.

Эде тургустунуушкунуң херээ дээш коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активтер ак сеткилдиг-биле сагыш човап турарын хуралдар көргүскен, олар хөй талалыг партия ажылын экижидериниң талазы-биле эш хуузунуң сүмелерин, шүгүмчүлелдиг саналдарын берген. Хуралдарга бөдүүн ажылчыннар бүзүреңчиг болгаш дидим саналдаан. Пассажирлер АТБ-зиниң № 3 автоколоннаазының чолаачызы А. А. Бадулин, «Сүт-Хөл» совхозтуң механизатору Д. Б. Ондар, «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Т. И. Баавыл, Балгазын мяш ажыл-агыйының ажылчыны Я. И. Мартюшев, «Барлык» совхозтуң саанчызы С. Т. Монгуш болгаш өскелер-даа саналынга күш-ажылчы коллективтерниң, партия, совет органнарының амыдыралын демократчыдарын улам ыңай экижидериниң, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның болгаш хөй-нииити организацияларының ажылынга ажык-чарлыг чорукту калбартырының дугайында чугаалааннар. Оон ыңай партия комитеттериниң боттарының практиктиг ажылынга улустуң сапал-опалын дыңнаарын, соңгулдалыг активке даянырын, бүзүрээрин чугулалап айыткан.

Отчёттарның болгаш соңгулдаларның анализинден алгаш көөрге, чамдык партия эге организациялары эрги ёзугаар ажылдап турарындан оларның күш-ажылчы коллективтериниң экономиказында, социал айтырыгларында, амыдырал хандырылгазында өскерилгелер, чаартылгалар амдызында шоолуг эвес. Чурттакчы чоннуң бараанынарга, ачы-дуза чедирилгезинге негелделерин кошкак хандырып турар.

Партия кежигүннериниң бир чамдык кезии партияның ажыл-херектеринге соиуургалын чидирген, ооң хажызында турарын отчёт-соңгулдалыг хуралдарның киржикчилери сагыш човаашкын-биле чугаалап турган. Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынарын дээш ёзулуг демиселди чорутпайн келген. Удуртуңчу ажылдакчыларның каңнадыпкынын күштелдиререрииче болгаш оларның ажыл-чорудулгазы «үстүнден», «адаандан» хынаарынче чогуур сагышты салбаан.

Эде тургустунуушкунуң амгы үе-чадазының чугула айтырыгларын чугаалажып, сайгарып көөрүн чамдык партия организациялары ханы, бүгү талалыг чорутпаан. Эде тургустунуушкунга коммунист бүрүзүнүң хууда киирип турар салыышкынын элээн хөй партия хуралдарынга шуут анализтеп чугаалашпаан. Ындыг хуралдар «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге, «Тере-Хөл», «Октябрь 30 чылы» совхозтарга, «Тыва кобальт» комбинаттың даг цегинге, Чөөн-Хемчиктиң херегленкчилер ниитилелинге, Тураның үлетпүр комбинадынга, Ак-Довурактың хоорукүүскомунга, Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң иштики херектер килдизинге болгаш өске-даа черлерге эрткен.

Партияның соңгулдалыг органнарының партия эге организацияларының секретарьларының, партбөлүктер организаторларының ажылынга шын болгаш партийжи принципчилдиг үнелел бербес таварылгалар хуралдарга тургулаан. Отчёттуг үеде чоруткан ажылынга багай деп үнелелди саналдааннар чугаалап, чиди-биле шүгүмчүлеп турза-даа, хуралдың сөөлүнде барып, эге организацияның ажылынга чүгээр деп үнелелди берип каары чөптүг эвес. Чүгле Каа-Хем мяш ажыл-агыйының, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиниң, респотребсоюзтуң баазазының, «Кызылагроүлетпүртранс-2»-ниң коммунистери партия эге организацияларының секретарьларының ажыл-чорудулгазын шыңгыызы-биле анализтээш, ажылынга багай үнелелди бергеш, ацаа ажылдап болур бот-идепкейлиг, негелделиг, кижилер-биле ажылдап шыдаар коммунистерни соңгуп алганнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер бир муң ийи чүс ажыг саналдарны, сүмелерни киирген, оларның чартык хиреэзи сайгарып, күүседир дээш партия организациялары ажылдап кирген, өскелерин организацияларда, бүдүрүлгелерде боттандырарының хемчеглерин ажылдап кылып турар. Күш-ажылды организастаарында, бүдүрүлгелерде, организацияларда ажыл-агыйжы эвес чоруктар, бот-орудуг-чарылганың, аренда болгаш коллективтиг керээниң, бот-акшаланыышкынының айтырыглары коммунистерни дүвүредип, оларның сагыш човаашкынын болдурган. Партияның иштики амыдыралының чамдык айтырыгларын партия хуралдарынга шүгүмчүлээн, ацаа партия хуралдарынга белеткелдин база эрттирип турарының шынарының кудузу. Партияга кирер кижилерни шилип алырында, аныяк коммунистерниң кижизидилгезинде, кадр айтырыгларында, ылаагыя оларның курлавыры-биле ажылда четпестер хамааржыр.

Эде тургустунуушкунуң идеология талазы-биле хандырылгазын партия организациялары кайы хире боттандырып турарын отчёт-соңгулдалыг хуралдарның киржикчилери шыңгыы анализтеп көргеш, чогуур түңнелди үндүрген. Идеология ажылы амыдыралдың чугула айтырыгларындан хожудап турар, күш-ажылчы коллективтерниң практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаазын ам-даа чедип албаанын демдеглээн.

Аныяктар-биле ажылда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар эвээш эвес. ВЛКСМ-ниң XX съездизи эртенден бээр Кызыл хоорайның болгаш чамдык районнарның комсомол организацияларының амыдыралынга өскерлиишкиннер коддууда болбаан. Оон-биле чергелештир комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дээштиг хемчеглерни албаан. Бо дугайында хуралдарга коммунистер чугаалаан.

Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга күш-ажылдың сагылга-чурумун, коруш-чурумну быжыглаарының, арагалаашкынга база алкоголизмге удур демиселдиң, хамаатыларның хоойлу талазы-биле эргелерин, эрге-ажыктарын камгалаарының айтырыгларын чугаалажып, ону моон соңгаар улам экижидеринче партия, совет органнарын кичээнгейин угландырган.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, Агроүлетпүркүрномунуң, Культура, Улус өөредилге, Иштики херектер министерстволарының, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң, респотребсоюзтуң, херылаза эргелелиниң, амыдырал хандырылга бүдүрүлге каттыжыышкынының, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының адрестеринге шүгүмчүлелдерни болгаш саналдарны отчёт-соңгулдалыг хуралдарга кылган.

Партия эге организацияларының амыдыралынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар улуг шылгалда болган, партия организациязы болгаш коммунист бүрүзүнге эде тургустунуушкунну чорудулгазын ханыладыр ажылга идепкейлиг киржиринге. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чаа аргаларны, хевирлерни дилеп тывар ынга ол идигни берген.

Доруг-оол САЛЯ.
СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг болгаш кадр-биле ажыл килдизиниң инструкторү.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВАРШАВА. Бүгү Польшага эң-не чугула, берге, мычалзадаа хүндүлүг профессияның төлээлекчилери — дагжылар бодунуң чаңчыл болган «Барбурка» дээр байырлалын демдеглеп эрттирген. Силезияның хөмүр-даш бассейниниң хөй-хөй шахталарынга, чижээлээрге, 165 чылдың «Катовице», 90 харлыг «Дембеньско» «Июль манифестизи», «Рыдултовы» болгаш өске-даа шахталарга алдарлыг дагжыларга чазактың шаңналдарын болгаш хүндүлүг демдектерин тывыскан. Оон ёзулалынга ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү Зигмунт Мураньский, ПКАП ТК-ның Политбюроо кежигүнүнге кандидат, ПКАП-тың Катовице воеводство комитединиң бирги секретары Манфред Горыва олар киришкен.

Богданкада, Люблино воеводствозунда хөмүр-даш шахталарынга дагжыларга байыр чедиришкиниң чаа шахта ууун ажыглалга киргени-биле холбаштыр байыр чедиришкиннери-биле кады кылган. Ол шахтаны ажыглалга киргени хөмүрдашты бир хонукта казып тывары барык 50 хуу улгаттырар арганы берип турар.

Дагжыларның төлээлекчилери Катовицеде шахтерлар күш-ажылының тураскаалынга чечектер салган.

БУХАРЕСТ. «Фокус», «Микродок», «Сома» — Бухарестиде сангалга-техниказының болгаш информатиканың эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчыларының кылганы чаа компьютер системазын мычаар адаан. Ол системаларны Румынияның улус ажыл-агыйында калбаа-биле ажыглап турар. Чижээлээрге «Фокус» системазы-биле чурттуң үжен ажыг организациялары ажылдап турар. Оларның аразында чиик үлетпүр кылыгларының дизайнер төвү, РСР-ниң кедээ ажыл-агый болгаш мяш өстүрер ажыл-агый академиязы, Бухарест университединиң төп библиотекалы бар.

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың ССРЭ-ниң хамааты ужар чүүлүнүң министрлиниң оөвлакчызы В. В. Горловка баштаткан совет эксперттерниң делегациязы ажылчын аян-чорук кылып, ноябрь 26-дан декабрь 2-ге чедир чораан.

ВСР-ге чорупп турарының үезинде совет эксперттер республиканың хамааты ужар чүүлүнүң кол эргелелиниң удуртукчулары-биле консультация эрттирип, Нойбай (Ханой хоорай) болгаш Таншоннят (Хошимин хоорай) аэропорттарның ажылы-биле танышканнар. Ацаа болган ужуражыышкыннар үезинде 1988-1989 чылдарда ийи талалыг демниг хөделиишкиннерниң сорулгаларын чугаалажып көрген болгаш 2005 чылга чедир үеде Вьетнамның хамааты ужар чүүлүн хөгжүдеринге кады ажылдажылганың угланыышкыннарын төлевилеп тургускан.

Совет делегацияның аян-чорууунуң үезинде ону ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы До Мыой хүлээп алган. ВСР-ниң хамааты ужар чүүлүн хөгжүдеринге дуза дээш совет чазакка өөрүп четтиргенин вьетнам удуртукчу илереткен.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

АЖЫЛ ЧОКТАР

БОНН. (СЭТА). Экономиктиг таарымчалыг көргүзүглер болгаш Боннуң чазаазының оптимисчи баш удур көрүүшкүннери турбуже, ГФР-де ажыл чок чорук өспүшаан. Нюрнбергте күш-ажыл айтырыгларының талазы-биле федералдыг ведомствонуң ында парлап үндүрген сан-түңү-биле алырга, ноябрь айда албан ажыы-биле бүрүткеткен ажыл чоктарның саны барык-ла 17 муң кижиге көвүдээн. Ынчангаш амгы үеде чуртта 2 миллион 91 муң ажыг хамаатыларның ажыл кылыр эргези чок болуп турар.

Ол дугайын дыңнадып тура, ук ведомствонуң даргазы Хайнрих Франке «кызырган график» деп адаар чүүл ааайы-биле ажылдап турарларының санының элээн өө бергенин база айтып турар. Ажыл чок чоруктуң эң улуг дээнели Бременде боон турар, ында күш-ажыл кылын шыдаар чурттакчы чоннуң 14,8 хуузу боттарының кужун болгаш билиглерин ажыглаар чер тыппайн турар, а ол ышкаш Гамбургта — 11,5 хуу. Саарда — 11,2 хуу. Соңгу Рейн-Вестфалияда — 10,4 хуу болуп турар.

Ведомствонуң отчёдунда янзы-бүрү чурттардан, оон иштинде Совет Эвилелинден ГФР-де чедип келген немец национадыг ажыл чок хамаатыларның дугайында сан-түңнү киирген. Оларның аразында 84 муң хире кижи ажыл чок болган. Көжүп келгеннерге таарыжыр черни тып алыры «хөй кезиинде ацаа эвес херек болу берген» деп, Х. Франке билинген. Оон чугаазы-биле алырга, оларның чүгле чамдызы дораан-на ажыл тып ап турарлар.

ШИВИШКИН СПУТНИК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АП информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, хөй удаа ажыглаар «Атлантис» космос корабльниң экипажы орбитаже эң-не чажыт шивишкин спутникти салып үндүрген. Ол «Совет Эвилелиниң хайгаарал булуттуг-даа болгаш дүне када-даа чорудуп болур». Ол дыңнадыгны АП агентиледи Хьюстонда (Техас штат) космосче ужудуушкуннар төвүнден дыңнаткан. Ону агентилел «бар турар медээлер-биле алырга» деп тайылбыр-биле дамчыткан, чүге дээрге оон программазы-биле ужудуушкунну чорудуп турар Пентагон-даа, НАСА-даа (Аэронавтика болгаш космос шинчилелдериниң талазы-биле национал эргелел) албан ажыы-биле чүнү-даа чарлавайн турар.

«Шаттл» хевириниң корабльниң бо 27-ги ужудуушкуну эң-не чажыт байдалдыг болуп турар.

КЕЛДЕРЕЛ ЧАРЛААР

ПАРИЖ. (СЭТА). Чурттуң чаа премьер-министри Беназир Бхуттонуң сүмелээни-биле Пакистанга калбак келдерелди чарлаар. Исламабадтан Франс пресс агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, ол дугайын журналистерге иштики херектерниң, эрге болгаш юстицияның албан-дужаалдынга томуйлаткан Айтзаз Ахсан медеглээн.

«Эң-не аар-берге кем-херек үүлгедиишкиннеринге киришкеннерден» ангыда шериг трибуналының шиитпирлеп тургаш хостаар. Өске херектерни чеди хонук иштинде тускай комитет эде көөр. Оон чугаалап турары-биле алырга, амгы үеде чуртта бир чүс муң хире политхоругдаттырганнар бар.

Өлүрүүшкүн кылганы дээш буруудаттырган шиитпирлээн болза, хоругдаттырган бүгү херээженнерни, а ол ышкаш кара-бажыннарга беш чылдан ажыг үе иштинде чыдып келген 60 хардан улуг назылыг кижилерни доп-дораан хостаар. Шериг трибуналдарының шиитпирлеп чок турда, оларны 14 чыл иштинде хоругдаар дугайында шиитпирлерни күш чок болдурар. Ол бүгү херектерни хамааты судтар эде көөр ужурлуг.

Амгы үеде дээди хемчег-биле шииттирген, оон күүседээни манап турар ийи муң кижиниң назынының иштинде хоругдалга турар кылдыр солуур.

Беназир Бхуттонуң чазаа чуртка национал эптежилгени боттандырар талазы-биле чамдык хемчеглерни көрген.

Октябрьның эгезинде чуртка болган лебисциттиң үезинде Чилиниң улузунуң диктатурага шуут удурланганы Пиночеттиң ёзу-чурумун политиктиг аштырыышкынга чедирген болгаш демократияны катап тургузары дээш чили улустуң демиселинге чаа идигни берген. Ынчалзадаа оппозицияның ажылдакчыларының демдеглеп турары-биле алырга, демократчыдылганың оруунда моондактарның чок болганы ол эвес. Ам-даа демиселди уламчылап чорудар. Шериг ёзу-чурум бодунун туружундан дүжүп бербейн, эргежагыргадан ойталавайн турар. Демократтыг күштер улам ыңай демисел чорударынга белен турар ужурлуг. Амгы үеде кол чүүл оппозицияда кирип турар партияларның болгаш организацияларның политиктиг угланыышкынындан хамаарылга чокка оон хөделиишкиннерниң чаңгыс эвин камгалап алыры болур.

Чилиниң радикалдыг партиязының баштыңнарының бирээзи Ансельмо Сулениң сан-түңү-биле алырга, Чилиниң өрези 1973 чылдан 1988 чылга чедир 4 миллиард турганындан 30 миллиард долларга чедир өскен болуп турар. Чурттакчы чоннуң 11 миллион кижизинден 5 миллион ажыг кижи түреңги байдалда чурттап турар. Социал херегледге акшаландырыышкын улуу-биле кызырылган.

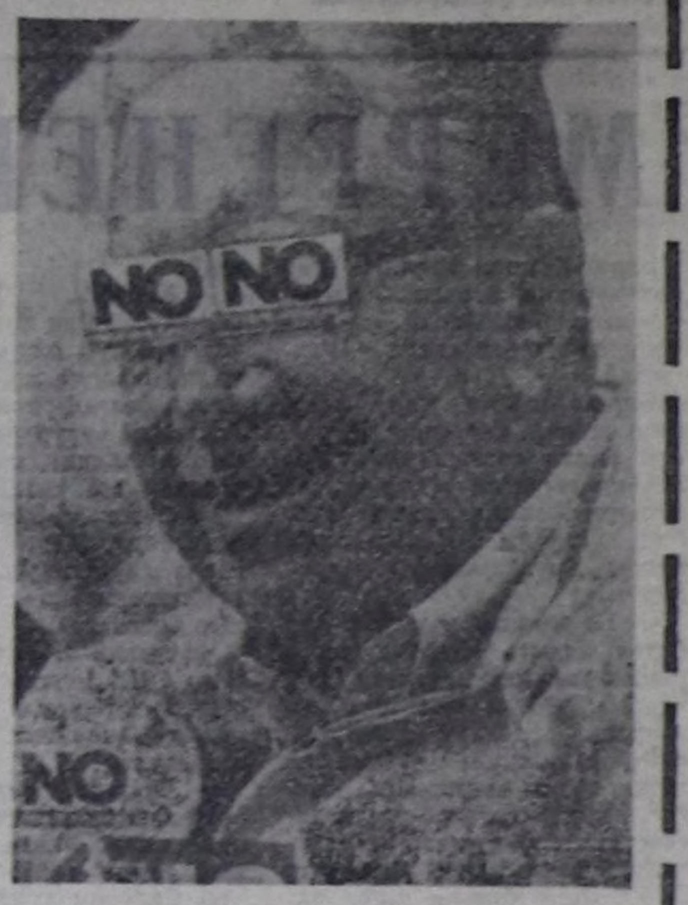

ЧУРУКТА: Пиночеттиң диктатуразынга удур чили улус шиитпирлии-биле «чок» деп харыылаан.

СЭТА-ның фотохроникази.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧҮГЕ ЧЕДИШПЕЗИЛ?

Ажыл-агыйның адыр бүрүзүнүң ажыл-ижин бир янзы эде көрүп, үениң негелдези-биле ажылдаарын партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязынга база катап демдеглээнин билир бис. Эң-не кол чүве адыр бүрүзүнге экономиктиг механизмни эде тургузар, ону кижи бүрүзүнге ханы билиндирип тайылбырлаар, өөредир диген. Шынапла, чер-черлерде ажыл-иш ол чокка моон соңгаа бичии-даа бурунгаар базым кылып шыдавазы билдингир.

Бүгү-ле ажыл-ишти шимчедир, ону бурунгаар сайзырадыр хүлээлге чүгле кижиле туруп турар. Ынчангаш бир-ле дугаарында кижиже кичээнгей салыры черле чөптүг. Бистиң Эрги-Барлык суурда кижиже кичээнгей кончуг сула. Көдээ Советке 485 өреге хамааржыр. Ол чурттакчыларның чүгле садыг хандырылгазын чижеглеп көрейн. Суурда аъш-чем бараннарының чаңгыс-ла магазини бар. Ол дыштаныр хүннерде ажылдавас. Моон уламындан чоннуң садыг-биле хандырылгазы четче эвес. Аъш-чемнерниң эң-не чугулазы — хлеб. Чурттакчылар хүннүң чемге хереглээр ол чем-биле четче хандыртынмайн турар.

Чурттакчы чоннуң санын-биле алырга, хүннүң-не 1018 килограмм хлеб херек. А айда 30 тонна хлеб четчир. Херек кырында алырга, чүгле 15-16 тонна-ла хлеб келир. Ол келирде чамдыкта 2-3 хонгаш-даа келгилээр. Арай деп келген хлебтүң шынарының кудузун кижи кайгаар. Дүзү чок, кургап калган болур. Бо чылдың март айда беш хонук улаштыр хлеб келбээн. Оон ангыда макарон кылыглары, чигир, печенье ховар келир. Хлебти шагда чурттакчылар боттары быжырып чип ордулар. Ам далган хоодер дрожжи тывылбазындан ону чоң быжырбастай берген.

Хлеб келбеске ач канчаар. Кожазында хоорайже шуужуп, хлебтээр ужурга таваржып турар бис. Мынчаар суур биле хоорай аразынга аргыжылгага чаңгыс айда безин муң ажыг кижи-хүнүн чидирип турар бис. Чамдык чурттакчылар тараа хоорупдалган белеткеп чип орарлар. Бо чемни белеткээринге эвээш эвес үе чарыгдаттынар. Ынчангаш кызыг-чай чок ажылдаар кижилер магазинге хлеб доктаамал үезинде кирип турарын күзевес аргажок.

Районда эът комбинады бар. Соккан малдың артыныы продуктуларын суурда аъш-чем бараннар магазининде сатпайн турар. Бо продуктуларны бистиң магазинге садарын база организастаза деп күзел бар. Ногум чурттакчылар дуэалал ажыл-агыйын сайзырадыр дээш хемчеглерни ап турар. Сүт талазы-биле хандырылга четчир-даа болза, эът-биле авай четей. Чурттакчы чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын элбекшидер талазы-биле хемчеглерни ап, кооперативтен тургусса кандыгыл? Бо болгаш хлеб хандырылгазының айтырыын райпо баштаар черни кичээнгейге ап, дарый хемчеглерден алырын суур чурттакчылары күзеп артывыс.

Торжу САЛЧАК.
Барыын-Хемчик район.

Кызылдың хлеб заводунда электри күжү-биле ажылдаар печкаларлыг, чаа дерилгелерлиг, автоматика-биле башкарар ээлчеглер беш чылдың бо чылын чедишкиннииг доозар сорулгалыг ажылдап турар. Кызыл хоорайның бо заводунда Галина Матвееваның хлеб быжырар ээлчээн эрткен айларның тиилекчизинге санаан.

Мурнунда маңаа бергелер турган. Ам байдал өскерилген. Оларның быжырып турар хлевиниң шынары экижээн. Ханды Ооржак, Валентина Донгак, Марина Бельц болгаш оон-даа өске мурнакчылар ында бар.

ЧУРУКТА: Кызылдың хлеб заводунуң ажылчыннары Чечек Очур биле Надежда Соколова.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

КЫЛЫП КААРГА, ҮРЕГДЕП ТУРАРГА БОЛУР БЕ?

Кызыл хоорайывыс чыл келген тудум-на өзүп, сайзырап, чаа-чаа чурттаалга бажыңнары болгаш өске-даа объектилер туттунуп, ажыглалга кирип турарынга кым-даа чоргаарланыр апаар. Оон кудумчуларын чаагайжыдар талазы-биле ыяштарны тарып олуртуп, асфальтылап кылып турар. Ол хиреэзинде-ле кудумчуну асфальтылап кылып кааш, каш хонганда-ла ону база катап үрегдеп казып турары кончуг таарымча чок.

Маңаа ындыг чижекти киирер бодадым: Кызыл партизан кудумчузу — бистиң республиканың төөгүлүг черлериниң бирээзи. Ында кызыл партизаннарга тураскаал, «Азия төвү» обелиги бар. Чанында аалчылар база бажыңнары болгаш өске-даа албан черлери, организациялар ол кудумчуда дыка хөй. Аалчылар бажыңынга кайын-даа, кандыг-даа кижилер келир. Олар ол тураскаалдыг черлерни сонуурган эртен, кежээ хем кыдыы-биле селгүүстеп, агаарлаар. Оон өске-даа кижилер база черле ээктелбес.

Кызыл партизан кудумчузунуң ужунда беш каъттыг 120 аал иштиг чурттаар чурттаалга бажыңын ажыглалга киргенинден бээр 5-6 чыл чедип тур. Ол бажың ук кудумчуну аян киирип турар. Оон мурнуу талазында хем кыдыында шөлчүгештиң талдаг кижилер кылаштаар черлерни асфальтылап, часкы күскү чаагайжыдылга үезинде янзы-бүрү ыяштарны хоорайның албан черлериниң, организацияларының ажылдакчыларының күжү-биле тарып олуртуулаан. Оларны тускай трактор-биле доктаамал суггарып турарындан оларның өзүмү эки.

Ол бажыңның үстүү талазында кезек черни асфальтылавааан турган. Ону бо чайын асфальтылап каарга, ол кудумчу улам аян кирип, довурак-доозун бурулавастаан. Оон чурттакчылары ацаа өөрүп-даа турганнар. Ол асфальтылыг кудумчуну трактор-биле август, сентябрь айларда кастырып каапкан. Сентябрь айның ортаа үезинде ацаа кезек кижилер машина, тракторлуг кестүп кээп, ол оңгарны дургаар кабель шөйүп ажылдааны көзүлген. Ол кабельдиң кырын дуглаары-биле хөй саңныг туйбуларны сөөртүп эккеп салгылаан-даа. Ол ажыл ара кагдынган. Ам оон оңгарында салгылап каан туйбулар-даа чоорту ээзежээн. Бичии уруглар ол туйбуларны чаңгыс черге дажыглап ойнап, бузуп, үрегдеп турар. Эрткен, дүшкен машиналар буза бастырып-даа турар. Оңгарга уруглар ойнап турза-турза, долдур довурак болган. Ону база катап довураан аштап, хол-биле кезек улус ажылдады-даа. Ам ол ажыл база ара кагдынган. Сөөлгү үеде ол чер бичии оолдарның «походтап» ойнаар черинче шилчий берген. Ону кастырып кылырынга, туйбуну салып алырынга ону кылып турар организацияның хөй-ле акшаны чарыгдааны чугаажок. Бо дээрге чүгле чаңгыс чижек-тир. Шак ындыг чижектерни хоорай иштинден хөйнү көрүп болур.

Чурттаалга-даа, бүдүрүлге-даа тудугларын кылырда оон электрижиделге, радиожудулга болгаш телефончудулга харылзааларын баш бурунгаар планнап кылыр кааны-биле ацаа хамааралыг организациялар шупту тудуш, бир дем-биле ол ажылдарны чорудар ужурлуг турган эвес бе?

Кажан тудуг организациялары боттарының кылыр ужурлуг ажылдарын кылып доозуп каарга, оон соонда өске организациялар оларның кылып каан ажылдарын үрегдеп, катап шуудел үндүрүп турары элдептиг. Немелде ажылдар херек апарган таварылгаларда оңу улус депутаттарының хоорай Совединиң күүсекчи комитеди-биле баш бурунгаар дугуржуп тургаш кылып турары чугаажок. Ындыг-даа болза, бир ажылды кылыр дээш дугурушкаш кылып эгелээнде, ону чүге эчизинге чедир дүрген доозпазыл? Шак ындыг ара кагдынган, кылып каан кудумчулар бистиң хоорайывыстың аян-шинчизин үреп, чударадып турары чажыт эвес болгай.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитеди бо талазы-биле кандыг хемчеглерни алырын бодап тывар ирги?

Николай ДАЖИНМАА.
(«Шынның» корр.).

Омар ХАЙЯМ.

РУБАИЛЕР

Караш кынныр—амыдырал соонда калыр.
Каткы-биле хеңниг-даа үе чырыш дилин!
Камнанып чор, амыдырал—чогаадылга,
Канчаар ону эрттирер сен—ынчаар эртер.

* * *

Кайыын келген улус боор бис? Кайнаар баар бис?
Чуртталгавыс утказы чүл. Кым-даа билбес.
Чуулган дугуй чеже арыг сеткилдерни базып алган.
Карартыр-ла өрттедип каан, ыжы кайыл, сөглеңерем?

* * *

Мөңге чүүлдүң тывызыын тып билбес-тир
бис—сен-даа, мен-даа.
Өске бижик үжүүн танып албас-тыр бис—сен-даа,
мен-даа.
Өмчээрештир көжеге ажыр маргыжар бис,
Өршээливис көжеге чок хоржок ийин.

* * *

Бо-ла чырык өртемчейге кестүп келдим—баяан бе ол?
Хадый бээр мен—каражадаар оран бе бо?
Боомда каткан хуюктан мен тывылгаштын,
Катап база ынаар шилчиир ужурум чүл—
кым-бир менээ тайылбырлаза.

* * *

Билиглерге хандыкшылды чүрээм ойбаан,
Өртемчейде эвээш чажыт анаа арткан.
Өле баштыг чеден харлыг ашак болгаш
Билип кагдым: билир чүвем көңгүс чок-тур.

Артык ХОВАЛЫГ очулдурган.

ЭРГИМ УЛЯ УГБАЙ

Чечен чугаа

Оон бээр ам таптыг-ла он ийи чыл эрги. Ол чеден ийи харлап чоруй, «ушкан» ийин. Чылы кирерде, угбай барганы ол, хөөкүй... Алыс аажок бөдүүн, улуг назылааже сеткил-сагыжы буянныг, ажытелү, бажың-оран, чону дээш дүвүреп-ле, үүртеп-ле чораан кижи-дир ийин, кужур. Элдей чүве, төрел-дөргүл, чүм-даа эвес хиреде, ол кырган кижи мээң сеткилимге дириг сактыышкын боол, амдыгаа дээр чурттап чору.

Бодуу орус кижи. Ады база бөдүүн, чымчак дыңналыр, Ульяна, а адазының-биле Михайловна деп хүндүлеп эдаар. Ынчалза-даа кужурлуг кым-даа ынчаар адавас: оглунуң чаңгыс-ла оглу арагачы Колядан эгелээш, кожаларынга чедир шупту улус ону апаа-ла «бабка Уля» дээр. Тывалаарга «Уля кадай» дээп-дир ийин. Барнаул хоорайга өөренип турган чылдарымда оон бажыңынга ээрэл хелези-леп, бир кыжын чурттаан мен.

Кужур мени ооллуна берген. А мен авам чок болгаш, база-ла кырган кижини кээргеп, авазына берген мен. Өөренгеш кээримге, аъш-чемин кылып алган соңгалар бакылап, манап орган боор. Тыва шай хайындырып өөредип каан мен: шайлап каапла, ийи кадай дег, хөөрежип орар бис. Опаалга кылып олуруптарымга, чапымга кээп, улуг тыныл-ла, манап олурар. Чугаалажыр дээрге, мени шаптыктай бээр, чугаалапшас дээрге, кырган кижиге чалгааранчыг ыйнаан. Оон оозун эскерзимзе-даа, илтимде каткым кээп, олче көрбээченнеп олурар мен.

А бажың база бөдүүн, ыяш бажың. Та кажан-чежен туткан чүвези, чудуктары чоон, бызыг-ла бажың. Хоорай кыдыында. Даштыы бичии огородтуг, дөрт соңгалыг, ийи өрээлдиг, чаңгыс улуг орус суугулуг, ийи оруң, эрги шагның бир диваны, улуг-ла кеңгиргей шуугай шкаф, оон кырында карты хыралы берген эрги патефон, медээжок калбак стол, каш төкпек сандай... чаа, бо-ла-дыр ийин, кужурнуң эт-севи. Ийе, ынаар азыгда бичежек улгүрге подвалда дузап каан ногаалар бар...

Күскелер-биле база байлак бис. Чүге дээрге Маня дээр кырган диис Уля кадайның бодундан дора чөлдүр апарып, суугу кырынга дүн-хүн чок хелестеп, ээеп каап, саваарап-ла чыдар. Диилеге бичии сүт кудуп бээрге, арылдыр чылгай каапкаш, чыдыынче үгеп үнгеш, улаштыр-ла хаарыктаап чыдыптар, байгы кылыр үүлези ол.

— Аа, бурган, бажынга ажыы чок мал-маган тударга берге-дир—деп, кадай диинге хыйланы-даа берген орар-ла.

— Чоп бактажы бердинер? —деп айтырар мен.

— Черле ындыг бис, хире-хире хөрээвис хере алгыржып ап турар—деп, кадай чүвен кырган-даа бол шорузу кончуг баштактангылаар чүве...

Бир хана долдур чурук. Та чеже чүве. Кымнарыл дээрге кужур чонаэш, уттуп алган. Ынчалза-даа дөрт оглу биле оөнүң ээзи Евсей Ильичиниң чуруктарын хүннүң чыгыы чодар. Шозу кууурарган көк карактары шыгый берген, курушкак эриннерин чымыннадып, чоржак чүстүг салаалыг арган холун хөрээнге чыпшыр туткаш, сымыранып-ла турар.

— Оларның соондан дүрген-не чорзумза, оглум. Дыка туруптум, ай, хүн-даа караамга көзүлбес-тир... —деп, хөөкүй чугааланып-ла эгелээр. А мен доңгайып алгаш, опаалгам кылып-ла олурар мен.

Өолдары шупту чаңгыс чылын фронтуга калган. Оларның өлгениниң дугайында дөрт дыңнадыгны бичии хааржак иштинде суп каан бар. Ирейи кужур вагон септээр заводка дүн-хүн чок ажылдап турган, соокка алыскаш, калгый берген. База-ла дайын үезинде... Улуг оглунуң чаңгыс оглу бар. Оон авазы өске кижиге баарда, оолду соңгу адазы «оскээр» кижизидип каапкан, кырган-авазын-даа тооспушмас, орта ажыл-даа кылбас, кезерлээр, арагалаар кижи боол өскен... Далдыргай эрги «Волга» деп машиналыг. Халдып келгеш-ле, акша чээр, оон кедерезе мени шортур. ченгээдип аажок чүве. Ынчап-ынчап чоруптарга, оон кадайы бо кээр. База-ла шорулгактыг, байбаң аастыг, чооп буттарлыг, кедеогей чаагай херээжен чүве. Олар хөөкүй кырганга дузалашпас-даа, сагыш човавас-даа, апаала бир өске улус дег...

Ол-ла ханада үрелген, эрги, илчирбелиг шак азып каан. Чаа чыл бүдүүзүнде бажынны чугайлап тура, ол шакты дүжүрүп көре бердим. «Петроградтың кызыл мануфактуразы» деп артында бижиктиг. Оон адаанда көк будуктуг карандаш-биле «Уля, Евсей, силерниң куданар байырлыг Алтайның күрүнениң бир дугаар кидис өөр фабриказының оолдар, кыстарындан белек. 1925 чыл. октябрь» деп каан. Ийи бижик частырыы бар.

Бичии бажында чүү боор, чугайлап каапкаш, ол кежээ демги шакты чушкуп органш, септеп кагдым, ажылдай берген. Уля кадай ону көргеш, ыглапкан.

— Үжен ийи чыл ажылдаваан шак бо. Евсей чок болганда ээрип улус оскунупкан. Кижи калганда бажыңда шакты тургузар ышкажык —деп, кадай ишкирип тайылбырлап турду.

Ынчаар-ла чурттап тур бис. Тывадан улузумдан чагаа кээр, очулдуруп бээр мен. Дыңнап-ла база ыглап-ла олурар.

— Мени манаа кагба. Тываже аппар. Урутларың ап бээр мен. Шаптык катпас мен. Менээ чүгле шай-биле бичии сухариктеп берип каар силер —дээр болгай...

— Бир-ле катап өөренгеш кээримге, кадайның кенни келген олур. Ажылыштыы дегет. Кирерим билек, чалчыр эгеледи.

—Моол чор. Мегелеп манаа кирип бижидип алгаш, бо кырган өлүрге, ооң бажынын алыр дээш кызып тур сен бе? —деп бо.

Чым-сырт дидим. Ынчалза-даа чаңгыс-даа сөс харыылавайн, чемоданымга бок-сагым суктунгаш, чорупкан мен. Чогум ниита чуртталга бажынында орнум-даа бар чүве. Хөлдүг, шимээнниг боорга, аңгыланыксаар кижи-дир мен ийин... Болчуп кээр чүвем-даа чок, эр чаңгыс бодум засдылдыг, дестүг, быжыг кижилер-биле холдамнажып харылым-даа чок. Ынча келбиже шын дөмей-ле бодунуң оруун тыва бээр чоржук. Кырганга орус ёзузу-биле мөгейгеш, үнүпкен мен, хөөкүй кыйгырып-ла, ыглап-ла чыдып калган...

Ооң соонда ай-даа четпээнде, хүндүс өрээлимге олурумда, вахтер угбай келгеш:

— Даштын аваң келди—деп бо. Элдепсиниип, кеттингеш, адаанда каътка кээримге, ында сандайда Уля кадай бо олур-ла. Та канчап мени тып алган. Хоорайның бир ужундан өске ужунче та канчап-чоол чедип келген, аргыжары берге-ле чер-ле болгай.

Мени көрүп каап аажок өөрүп, чениимден туттунгаш, салдыкпаан.

— Чаваалы, оглум. Сени манап-ла турдум. Сээң херээженниң чугаазын тоова. Мен сенээ бир-ле сөгүн чүве бээр мен—деп ээрешти.

Кээргей бердим. Шынап-ла, оон хиначээ ...үү боор. Кады үнүптүвүс. Бажынга келгеш, ол менээ бир-ле саазын көргүстү. Бодунуң бажынын менээ аазап кааныының дугайында чагыг-шынзылга болду. Нотариус таныма хап каан...

Час дүжүп, хар эрип эгелей бергенде, Тываже чанып чораан, чеди хонгаш, Барнаулга катап ужуп кээримге, Уля кадай кемзээп эмнелгеде чыдар болду. Чунар-бажыңнаан чоруп ора, дошка тайгаш, уңкан. Бажы кемдээн... Эмнелге чапынга ийи хондур ажааажып турумда, чок апарды.

Оглу Коля, кенни, кожалары, мээң каш тыва эштерим ынчаар ажаап кагдывыс. Багай кызыл думчуктуг дьяк лама кээп, мөргүл номчуп каан бо-ла. Ол-ла кежээ демги шынзылга бижикти Коляның бодунга ушпуп берген мен. Шала «апкан» Николай аңаа мөгүдээш, кадайын эттээр часты. Эртенинде шупту кусинактажып, ең-тала боол, үдежип чарлыдывыс. Демги чадчык кенни белин бисти ошкап-чыттап, буруу-ауп миннип турду...

Оон бээр он ийи чыл болган-дыр. Төрээм авам хөөрү мында Кызылда, а Барнаулда мени «оглум» деп чораан орус кырган кадайның хөөрү бар. Бодум холум-биле доң черни соп турган, кастым ийин... Ам сактырга-ла хөөкүй ол-ла бажынывыста, сталанда кара шайга сухарик шыгыдып чип-ле олурган дег... А Маня диис база ол-ла кыжын бурлуп калган...

Игорь ИРГИТ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30— «120 минута». 8.30 — «Чүдеп болгаш чүге». 9.00 — «Будактар». 9.30 —Озал-ондак чок шимчээшкин. 10.00—Концерт. 11.00 — «Социализм чурттарында». 11.30 —Калмык АССР-ниң Күрүнениң «Тюльпан» деп ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 12.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Чуртталга шелүн үлээрде социал чептиг чоруктуң айтырыгларының дугайында. 12.40 —Бөгүн делегейде. 13.00 —«Бузуренчиг-даа болза, элдептиг». 14.00—Делегей программазы. 15.00—Алыс утка дугайында чугаа. 16.15 —Күрүнениң төп концерт залынга урап чүүл мастерлериниң концерти. 18.45—«Айтматов» телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.40 —«Аваның шалу». Урап-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.45 — А. С. Пушкинниң бижип каан улусчу ырлар. 22.40 —«Үдел-бодал». 00.10—00.20 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Студия көргүзүп тур. Клаус Мюллер-биле ужуражыышкын. 9.00 — Театр телеабонементиде. Вл. Маяковскийниң театры. 11.15—«Кадыкшыл». 12.05 — «Дириг амытаннар оранында». 13.05 —Чаартыкчылар болгаш консерваторлар. 13.55 — Бүгүдеге педагогика. 14.10 — Кижи институду. Дыл, чугаа болгаш харылзаа дугайында. 15.10 — Камера делегейже көрүп тур. 16.40 — Телефильм. 16.50 — Демир-орук транспортунуң айыыл-халапка таваржып турарының чылдагааннары. 17.40 — Мульт-фильм. 18.20—«Улуг тээгүчүнүң чажыды». Урап-чечен фильм. (ЧССР). 19.35—Свердловскиге болуп эрткен док. фильмнер фестивалының шаңнал.фильмнери. «Ыры-биле чарылбас кижи». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Реклама. 20.20 — Аныяктар парлалгазының 1-ги делегей фестивалының дугайында. 21.00—«Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкун прожекторү. 21.45—00.10 — «Элдептиг херээжен». Урап-чечен фильм. 1-2 сериялары.

АК ДУРУЯНЫҢ САЛГАЛЫ

Рязаньда күрүнениң Ока биосфера заповедниганде ховартаан дурууларны өстүрерин каш чыл улаштыр чорудуп турар. Ында ол куштуң тос хевирин өстүрүп турар. Орнитологтарның сорулгазы болза, Кызыл дептерде киир бижиттинген ак дурууларның— стерхтерниң салгалын алыры. Өске куштарның тел төрүп эгелээни дег, ак дурууның баштайгы чуургазы кестүп келген. Бо ажылды америк эртемденнер-биле кады чорудуп турар.

ЧУРУКТА: лаборант Ольга Морозова биле заповедниктиң биче эртем ажылдакчызы Татьяна Кашенцева аныяк ак дурууну хемчээп ап турары.

Ю. ДЬЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

СОНУУРГАКТАРГА

БУРУҢГУ БУРГАННАР

Олимпийге он ийи бурган турган. Оларның эң колу Зевс дээрниң, чаъстың болгаш диңмирээшкинниң бурганы деп санадып турган.

Посейдон бурган (Нептун) — Зевстиң төрели. Ол кижилерниң бурганы. Кол бурганның ийиги акызы Гадес (Плутон) эрлик оранының бурганы. Кыс дуңмазы Гестия (Веста) бажың одуунуң бурганы.

Гера (Юнона) Зевстиң кадайы-даа, дуңмазы-даа болуп турган. Ол дээрни чагырып турган. Оларның оглу Арес (Марс) дайын бурганының дужулгезин ээлеп турган. Уруу Афина (Минерва) — мерген угаан бурганы.

Өске бир уруу — Афродита (Венера) ынакшылдың болгаш чараш чүүлдүң бурганы. Оглу Аполлон (Феб)—хүннүң болгаш баш удур өттүг көөрүнүң бурганы. Гермес (Меркурий) —Зевстиң үш дугаар оглу, садыг бурганы хүлээлгени күүсетпишаан, аян-чорукчуларның камгалакчызы турган.

Артемида (Диана) Зевстиң уруу болгаш Аполлонның дуңмазы аңнаашкынның, айның болгаш хуулгаазын чоруктуң бурганы турган. Кол бурганның эң биче төрели Гефест (Вулкан) — Гераның оглу, хаттың болгаш дарган херээниң бурганы турган.

БАШТАЙГЫ ХЕРЭЭЖЕН УЖУДУКЧУ

1911 чылдың август 10-да үнген «Петербургский листок» солун мынчаар бижип турган: «Дүүн, август тоста, Гатчинск шериг аэродромунга ужудукчу ат дээш Л. В. Зверева шылгалда тутткан. Дидим ужудукчу «Фарманга» хөлээшкин чокка олуруп алгаш, бежен-чүс метр чедир бедикке ушкаш, агаарга беш, сес деп санны бижээн. Бирги орус ужудукчу херээжен орус армияның генералының уруу. Петербургтуң ыыгуурган кыстар институдунуң доозукчузу Лидия Виссарионовна берге оруктү шилип алган.

ЭҢ-НЕ, ЭҢ-НЕ...

Европада эң улуг бажын Ватиканда шажын ордузу. Ол бажың сес кирер эжиктиг, ийи чүс чадалыг, чээрби улуг, биче бажыннарда үш мун өрээлдер бар. Папаның турар чери үшкү каътта. Ында өрээлдерниң саны — он тос.

Эң ыргак кудумчу Сан-Францисконуң Ломбарт-стрит кудумчузу. Ол сес ээр чөрлерлиг, оларның кайызы-даа дорт булуңнуг. А эң узун кудумчу Мексиканың төву Мехико хоорайның Инсургентес кудумчузу.

Эң узун автомобиль оруу Панамерик шоссе. Ол Аляскадан эгелээш, Чилиде төнүп турар. Ийи америк дипти кешкен оруктуң узуну 27387 километр.

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ак таланың удуп алыр аргазы бар бе?

Ак тала үш көштен удар.

ШЫН ТЫПКАННАР

Бо чылдың ноябрь 22-де «Шынга» үнген бодалга тывыыктарга бир дугаарында шын харыыны Алдан-Маадыр ортумак школадан Куулар Чодураа, Сүт-Хөл районнуң Ак-Даш суурдан Чинчи Монгуш, Аржаана Монгуш, Кунгуртуг ортумак школазындан Өлчеймаа Седип. Самагалдай ортумак школазындан Анай-Хаак Намзырай, Шагаан-Арыгдан Саяна Белекчи олар чоруткан.

Бодалга тывыыктың харыызы мындыг: Кижи улуг. Ол анайның сынык холун сараатка чедир үш кадык даваннар чедире берген болганда сынык хол ээзи төлевес.

КИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«ПАЙЫРАЛ»: Сладкие грёзы» 9.30. 12.00, 16.30, 19.00, «Волшебство «Куин» в Будапеште» 14.30. Бичии залга: «Заклятие долины змей» 10.30, 12.30, 16.00, 18.00 «Сборник мультфильмов» 14.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 141» 9.00 12.20. «Дикая собака Динго» 10.20. 13.40, «Утомлённое солнце» 15.40, «Эсперанса» 17.30, 20.20 шактада.

«КАА-ХЕМ»: «Кинг Конг жив» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУ: «Скорый поезд» 17.00, «Хареба и Гоги» 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Окно спальни» 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар. Чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаар 26—31, чамдык черлерге 19—24, хүндүс 17—22, чамдык черлерге 9—14 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаар 28—30, хүндүс 17—19 градус соор.

Бүгү-эвилелдиң эки тура күш-культура болгаш спорт ниитилелиниң область чөвулели «САЯННЫҢ КЫЖЫ» деп хаак маргылдаазын эрттирерин чарлап тур.

Маргылдааның программазы: 3, 5, 10 болгаш 15 километр дистанцияларга хаак чарыжы.

3х5 болгаш 3х10 километр дистанцияларга эстафеталар.

Маргылдаа «Тайга» станциязынга болур. Анаа районнарның болгаш Кызыл хоорайның шилиндек командалары киржир.

Маргылдаа 1988 чылдың декабрь 17—18 хүннеринде болур. Хүннүн-не 11 шакта эгелээр.

МЕРГЕНЕЙ БИЛЕ ШАПТЫМАЙ

Тоол чугаа

Элдиг-Хемниң эриинге ийи аал чурттап чораан иргин. Оларның бирээзиниң ээзи Мергеней, а өскезиниң —Шаптымай.

Бир-ле чылын, хар чаап, кыш эгелей бергенде, Мергеней аңнап чораш, адып алган кодаңнарын өөнге чүктеп эккелгеш, ээдиң пашка дүлгеш, кадайы Кадыр-кыска болгаш уругларынга чугаалап-тыр:

— Бо кыжын мынчаар деп бодап алдым. Кыштап чиген хамык коданның чилиин соп тургаш, тостан кылган доскааракка долдур доңуруп алыр. Ынчангаш чаңгыс-даа кижи кодан чилин чип болбас, ээдиң чигеш, чилиглиг сөөгүн менээ дужаар эвеспе.

Кадыр-кыс олура, айтырган:

— Кодан чилиин чыып алгаш, канчаар бис, Мерген?

— Кончуг амданныг, чаагай, хүндүткелдиг чем болур чүве-дир—деп, демгизи харыылаан. — Ону арбыдадыр чыып алыры-ла берге. Ынчанмыже кызып тургаш, болдунар шаа-биле чыып шыгжаай бис. Бүдүн кыш дургузунда өлүрген коданның чилин черле ээзи апаар ыйнаан. Оовусту чазын чаңгывыска барып туткай бис. Солун чемни сонуургап көрзүн. Чаңгы-даа болза кижи-ле болгай. Бистиң өөвүске кирип, аң ээзи амзап чораан эвес. Кодан чилин-даа болза канчаар, тывар-ла чүвевистиң шаа ындыг улус. Хойлуг болза, ужа-төжүн салгай эртик.

— Ындыг-дыр харын —деп, кадайы каттышкан. — Ынчалзажок кодан чилин эккелген сеп дээш, чаңгывыс кончуй бербес ирги бе, Мерген?

— Кайын... Угааныг-ла ыйнаан. Оон башка кайын чаңгы болуп олурар. Кодан чилин чагай деп чүвени ол билир болгай аан.

Кышты өттүр өлүрген коданының чилиин соккаш, тос доскааракка чыып-ла турган. Шала часкаар хар эрип турар апарганда, Мергеней тос доскаарагын чүктээш, чаңгызын хүндүлээри-биле чорупкан-дыр эвеспе.

Чаңгызының аалынга келгеш, амыр-менди солушкан соонда, Мергеней дискекке чедир мөгейгеш, чаңгызынга чугаалаан:

— Чаңгым силер чагырып орар-даа болзунарза, мээң кара кидис өөмге кирип, аяк шай амзап көрбээн болгай силер. Силерни хүндүлээр дээш, кышты өттүр чыып келген кодан чилиин эккелдим ийин, чаңгы. Ядыы кижи мээң шааы ындыг-дыр. Кодан чилин кончуг чаагай, амданныг, хүндүткелдиг чем болурун болдунар билир-ле болгай силер. Кышты өттүр чыып кээримге бээзин чүгле бо бичии доскаарыкк ишти болду.

— Эр чүвеңи!—деп, чаңгызы Мергенейни мактаан. — Магалыг-ла чем эккелген-дир сен, оол. Кодан чилин кончуг тывылбас чүве болбазыкпе. Чүгле амданныг чем болур эвес, харын-даа эм болур чүве. Чаңгыс кыш дургузунда бо хире хөйнү чыып аар, аңнаар, эрес-даа-дыр сен!

Ол орта чаңгызы Мергенейни чула мактап, аъш-чемниниң дээжизи-биле тулдур хүндүлээн-дир. Чоруур деп турда, чаңгызы чарлык болгаш, чаш кулунчактыг, кончуг суткур бени чылгызындан тудуруп бергеш, чугаалаан:

— Кижизиг, эки-ле эр-дир сен, оол. Кижи оон артык кандыг боор. Азыраан малын чок ядыы-даа болзуңза, алдай-таңдының аң-мешин аткаш, кончуг ховар дээн кодан чилии-биле чаңгың мени хүндүлээнинге сеткилим аажок өөрүп-тур. Ынчангаш малымның баштыңы мал болур кулунчактыг кула бени сеңээ белек кылдыр берип тур мен. Мооң сүдүн хымыстап ижер сен, кудунчагы өзүп кээрге, аңнап мунар аът кылыр сен.

Мергеней чаңгызынга шак ынчаар чула хүндүледип, шаңнаткаш, кулунчактыг кула бени мунуп алган аалынга чымчаңнадыр чыраалады кээп-тир.

...Кожазы Шаптымай көрүп турарга, Мергеней кулунчактыг кула бени мунуп алган чыраалады чоруп, эрткен-дүшкен улусту бе хымыссыл-биле чула хүндүлээш, салып турар апарган мындыг боор-тур. «Бо Мергенейде кодан ээрер ыттап өске чүү-даа чок чүве болгай. Кулунчактыг кула бени кайын тып алды бо? Чаңгының чылгызының баштыңы бе-ле-дир. Канчап оорлап алган деп? Ол бени оорлаан болза, чаңгы ону апаа олуртпас, шагда-ла тура албас кылдыр эридеп каапкай! Апаа эвес хире-дир. Чүну канчапты бо?!» дээш, ол дугайын сонуургап хөөрүү-биле-чонаазда-ла барбазы Мергенейниң багай өөнге базып чеде берип-тир он.

Иштинде хей чок кыдыр шартайтыр чеменип алган соонда, Шаптымай кегиргилеп, кедээр чылбышаан, сонуургаан:

— Кулунчактыг кула беде олурупкан чыраалады чоруп турар апарып-тыр сен. Ол кончуг малды кайын «часкаптың», кужурум?

—Часкап-даа кайын часкаар ийик мен—деп, демгизи харыылаан. — Чаңгывыстың шаңнаан бези-дир ийин. Часкаар чүвеге чаяан чок кижи боор мен.

Шаптымай келек аазадып олура, база катап айтырган:

— Ой, эжен, чаңгывыстың шаңнаан бези денер даан! Канчаптарга, чүнү кылыптарга, чаңгы ындыг кончуг ыдыктыг малы-биле шаңнаар чоор? Чажыт эвес болза, билип ап болур ирги бе?

Ол дугайын Мергеней аккара чокка чугаалап берип-тир.

— Увва, апа хөктүг деп кырынче үнген кижи-дир сен але! — деп, Шаптымай магадаан. Оон келек олура, кара баарын аартыр каттыргаш, караазының чажы төктүп үнеп калган-дыр.

Шаптымай аалынга келгеш, кадайынга болгаш оолдарынга чугаалаан:

— Дүрген, доо ол оъттап чораан кодан тевени беле хавырып эккелинер! Ында алчагар аданы тудунар. Ону дораан согар-ла...

Кадайы Чавыс-кыс кайгай бергеш, айтырган:

— Адан согар деп чүү апарды? Көктүг чайын теве соккаш, канчаарын ол?

— Хей чилиг херек, кадай. Кончуг чилиглиг чүвең теве-ле болгай. Оон чилин бети дээрге-ле бир улуг доскаар ишти чайлыг деп бил!

— Тенний бергениң ол бе? Теве чилин деп чүзүл моор?! Угааны сээденнээн кижи-ле-дир. Аза-диирең тавартыпканы ол бе?

— Бээр аа де, кадай! —деп, Шаптымай ам-на Чавыскыска тайылбырлаан.—Өру кожавыс Мергенейге чордум. Ол кижиң кулунчактыг кула белиг апарган, ону кайын канчап тып алды дээш сонуурган көрдүм. Кончуг кажар сойлуун кышты өттүр кодан кырып чээш, ооң чилин чыып, доңуруп туруп-туруп, чазын барып, чаңгыңынга сунарга, чула мактап, кедергей хүндүлээш: «Эр-ле-дир сен!»—дээш, чылгызының баштыңы чыраа бени кулунчаа-биле кады шаңналга берген ышкажыл! Багай адыы Мергенейден дора чоонган бис. Чаңгывыс чагга, чилигге кончуг хоптак, сыыптыг кижи чүвен ирги. Ооң ындызын кижи билген эвес. Кажар Мергеней деп чүве чаңгының ындыг чазыйын билип алган турган-дыр. Чаңгывыстың чилиг чиксээрин билир турган болзумза, шагда-ла ону чилиг-биле идээледи сыгап турраш, эдииниң ортуузундан эт, малының ортуузундан мал албас мен бе? Бо доңга баштың ону канчап бодавааны ол чоор? Ам канчаар, алчагар аданның чилиин соккаш, апарып берзинассе, бети дээрге-ле кодан чылгыны чайлыг бээр болгай аан ол...

Шаптымай алчагар аданын чушкуулап алгаш, коң ээдин шылып каапкаш, хамык сөөктерин хайындырып туруп берген. Чилин мырынай улуг доскаар долу болган. Ону аътка чүдүрүп алгаш, чаңгызының аалынга дүжүргеш, ег...туп кирре берген.

Шаптымай чаңгызынга мөгейип бараалгааш, доскаарынче айыткаш, чугаалаан:

— Чоокта чаңгыга бараалгаваан кижи болгай мен. Ынчангаш доскаар ишти белектиг келдим ийин, хүлээп ап көрүңер.

Чаңгызы чүнүң-даа ужурун билбейн, Шаптымайдан удур айтырган:

— Доскаарда чүң чүвел, Шапты?

— Силерни чоогазын дээш эккелген чемим-дир ийин, чаңгы.

— Чүү дидир сен? Чилиг деп че? Чүнүң чилиин эккелгениң ол?—деп, чаңгызы кайгаан.

— Чаңгы силерни чилигге кончуг ынак кижи деп дыңнааш, адан теве соккаш, оон чилиин эккелдим ийин... —деп, Шаптымай серте-даа чок сула салган.

— Чүү дидир сен, сойлук!—деп, чаңгы килеңнеп, Шаптымайның кырында-ла барган.— Теве чилин деп чүл? Кончуг мелегей чүве мени теве чилии-биле кызырып, кочулап тур сен бе? Сойлукту тудунар, холун, будун хүлээш, «ынчанмас мен» кылдыр, ырмазын сый келединер!...

— Өршээп көр, чаңгым!—деп, Шаптымай чаннып, тейлеп эгелээн. — Мергеней кодан чилин бээримге, кончуг сонуургаар чаңгы чорду дээрге, арбынын бодааш, адан чилин эккелдим, чаңгы, өршээп көрүңер...

— Кижи кыжырып, кочулап турар аазыг адаска боор бо! Шапты болза, шак ынчаар кезедир боор, көрем! — деп, чаңгы түңнээн.

Куулар АРАКЧАА.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Индекс 54241

ШЫННЫҢ телефоннары
Редактор — 3-43-34; оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; приемная — 3-34-26; харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; оралакчылары — 3-45-93; партийжи амыдырал килдизи — 3-36-82; 3-36-25; совет тургузуг, социал айтырыглар килдизи — 3-34-98; 3-41-23; үлетпүр килдизи — 3-34-49; 3-36-73; агроүлетпүр килдизи — 3-41-16; пропаганда килдизи — 3-34-57; культура килдизи — 3-39-15; информация килдизи — 3-37-11; чагаа килдизи — 3-39-03; 3-34-39; очулга килдизи — 3-34-93; корректорлар — 3-34-19; үндүрүкчүлер — 2-27-41; бухгалтерия — 3-43-41; солун келбейн барганда— 2-32-75-че долгаар

Чылда 300 катап үнер
Хемчээли 2 парлалга амазы
Тиражы 24637 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 215. ТС—00898.